

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Εισαγωγή στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο

Ενδεικτικό σχέδιο οργάνωσης μαθήματος

Διδακτικοί στόχοι (για όλη την Ενότητα)

Με τη διδασκαλία της εισαγωγικής Ενότητας επιδιώκεται:

- να γνωρίσουν οι μαθητές βασικά στοιχεία της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας,
- να καλλιεργηθεί σε ένα βαθμό αίσθηση οικειότητας προς την Αρχαία Ελληνική μέσα από τη χρήση αρχαίων λέξεων και φράσεων σε προτάσεις της Νέας Ελληνικής,
- να προβληθεί με έμφαση η συμβολή της αρχαιότητας στον ευρωπαϊκό πολιτισμό με διαχρονικά σύμβολα: συγκεκριμένα, να τονιστεί και η χρήση χιλιάδων λέξεων ελληνικής προέλευσης στην ορολογία πολλών τομέων του επιστητού.

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

Οι δύο πρώτες σελίδες της Ενότητας θα χρησιμεύσουν ως αφορμή για συζήτηση μέσα στην τάξη σχετικά με τους τρόπους που τα αρχαία ελληνικά επιβιώνουν στη σύγχρονη γλωσσική πραγματικότητα της Ελληνικής και άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών.

Ο τίτλος της Ενότητας είναι επίσης ενδεικτικός. Οι μαθητές μπορούν να επανέλθουν στη δικαιολόγησή του αφού θα έχουν συζητήσει τις δύο πρώτες σελίδες ή αφού θα έχουν διαβάσει και τα στοιχεία για τη μακροαίωνα πορεία της Ελληνικής. Η συμβολική λέξη «ταξίδι» πρέπει να γίνει κατανοητό από τους ίδιους τους μαθητές ότι δεν υπονοεί ένα τέλος παρά μόνο σταθμούς, εφόσον η ελληνική γλώσσα συνεχίζει να υπάρχει και να εξελίσσεται.

Μετά την πρώτη ανάγνωση από τον διδάσκοντα, δίνεται στους μαθητές χρόνος 2-3 λεπτών για να διαβάσουν μόνοι τους τις φράσεις και τίθενται οι εξής (προτεινόμενες) ερωτήσεις:

1. Πόσες από τις φράσεις και λέξεις αυτής της σελίδας χρησιμοποιείτε ή έχετε ακούσει; (ακουστική εντύπωση α.ε.)
2. Πώς καταλαβαίνετε ότι είναι φράσεις της Αρχαίας Ελληνικής; (μορφολογική εντύπωση α.ε. – πολυτονικό σύστημα)
3. Ποιοι χρησιμοποιούν συνήθως λέξεις και φράσεις τέτοιου είδους και σε ποιες περιστάσεις; (Αναφορά στην καθαρεύουσα και στο λόγιο ύφος, αλλά και στην επίσημη γλώσσα του κράτους στη γλώσσα της Εκκλησίας και σε αυτήν που χρησιμοποιείται σε κάποια επαγγέλματα, π.χ. τα νομικά. Επίσης, μπορεί να αναφερθεί η αίσθηση του επίσημου επικοινωνιακού πλαισίου που συνεχίζει να εμπνέει η καθαρεύουσα. Δεν αποκλείεται οι μαθητές να εκφράσουν απορία για τη μορφή και το άκουσμα των κειμένων αυτών, οπότε θα πρέπει να αναφερθεί ότι μόλις τριάντα χρόνια πριν, το 1976, επισημοποιήθηκε η χρήση της απλής δημοτικής στην εκπαίδευση και μόλις το 1982 καθιερώθηκε η χρήση του μονοτονικού συστήματος γραφής.)
4. Έχετε διαβάσει λογοτεχνικά κείμενα που είχαν τύπου και λεξιλόγιο της λόγιας γλώσσας; (μπορεί να διαβαστεί το κείμενο του Εμμ. Ροΐδη, βλ. παρακάτω)
5. Τι είδους φράσεις είναι; (ρητά, ιστορικές φράσεις, παροιμίες, καθημερινές φράσεις... Μπορεί να επισημανθεί ότι δεν υπάρχει τομέας και είδος λόγου στο οποίο να μη συναντά κανείς λέξεις και φράσεις

της α.ε., αφού, πέραν των επιβιώσεών της, με τον πλούτο της βοήθησε τη ν.ε. να πλάσει νέες λέξεις. Το λεξικό του Στέφανου Κουμανούδη *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από τῆς Ἀλώσεως μέχρι των καθ' ἡμᾶς χρόνων* [Αθήνα, 1900] προσφέρει αμέτρητα παραδείγματα αυτής της «τεχνητής», θα λέγαμε, αλλά δημιουργικής και δικαιωμένης συνέχειας της α.ε.: *ἔξόντωσις* [1766], *χειροκροτῶ*).

**Αναλυτικά η προέλευση μερικών από τις φράσεις που δίνονται και η σημερινή σημασία τους:
*τὰ παιδιά παίζει***

(πβ. την αναφορά της φράσης από τον Ιωάννη Γαληνό στα *Σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα*)

Στερεότυπο παράδειγμα για την αττική σύνταξη. Ειρωνική αναφορά σε όσους δε φέρονται σοβαρά, ανάλογα με την ηλικία τους, και παλιμπαιδίζουν.

ἔπτα πτερόεντα (Ὅμηρος, *Ἰλιάς* Α 201)

Στον Ὅμηρο η φράση σημαίνει τα λόγια που τα παίρνει ο άνεμος, που πετούν, «ανεμάρπαστα» (μετάφραση Ν. Καζαντζάκη–Ι. Θ. Κακριδῆ). Σήμερα χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει λόγια απατηλά ή ασήμαντα.

Εὔρηκα! Εὔρηκα!

Η αναφήνηση του Αρχιμήδη όταν ανακάλυψε το νόμο της άνωσης των σωμάτων. Σήμερα χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις που ανακαλύπτουμε ξαφνικά λύση σε ένα πρόβλημα.

εὖ ζῆν

Αυτό θεωρούσε ο Μ. Αλέξανδρος ότι χρωστούσε στον δάσκαλό του Αριστοτέλη. Κατ' αρχάς σημαίνει τον τρόπο ζωής που χαρακτηρίζεται από ηθικές και πνευματικές αρετές· σήμερα έχει περισσότερο την έννοια της άνετης και ποιοτικής ζωής (συχνά και εκείνης που χαρακτηρίζεται από πολυτέλεια και απολαύσεις).

μολὸν λαβέ!

Η απάντηση του Λεωνίδα προς τον Ξέρξη στις Θερμοπύλες (Πλούταρχος, *Αποφθέγματα Λακωνικά*), που σημαίνει «Έλα να τα πάρεις (ενν. τα όπλα)». Χρησιμοποιείται και σήμερα με ανάλογη σημασία, προκειμένου να δηλώσει απροθυμία υποταγής.

μή μου ἄπτου!

(μή μου ἄπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα..., *Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 20.17)

Φράση που απηύθυνε ο Ιησούς στη Μαρία μετά την ανάστασή Του (= μη με αγγίζεις). Σήμερα τη χρησιμοποιούμε για να χαρακτηρίσουμε ένα πρόσωπο ή πράγμα πολύ ευαίσθητο.

καινὰ δαιμόνια

(Πλάτων, *Ἀπολογία Σωκράτους* 24c)

Φράση που περιλαμβανόταν στην επίσημη κατηγορία που διατυπώθηκε εναντίον του Σωκράτη, η οποία ανέφερε ότι ασπαζόταν άλλες θεότητες από αυτές που λατρεύονταν στην Αθήνα και ότι διέφθειρε τους νέους. Σήμερα χρησιμοποιείται για να περιγράψει νεωτεριστικές ιδέες που ανατρέπουν την κρατούσα τάξη.

στήλη ἄλατος

(καὶ ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἐγένετο στήλη ἄλατος, *Γένεσις* 19.26)

Από τη βιβλική αφήγηση για την καταστροφή που υπέστησαν τα Σόδομα και τα Γόμορρα (άλλη μια φράση που χρησιμοποιείται σήμερα...). Καθώς ο Λωτ και η οικογένειά του απομακρύνονταν από την πόλη ακολουθώντας θεϊκή εντολή, η σύζυγός του, παρά την προειδοποίηση, γύρισε και κοίταξε με λαχάρα για τα υλικά αγαθά που άφηνε πίσω της και έγινε «στήλη άλατος». Στις μέρες μας χρησιμοποιείται για να δηλώσει την απόλυτη έκπληξη.

ἄρον ἄρον

(ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν, *Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 19.15)

Ἡ κραυγή με την οποία ὁ ὄχλος προέτρειψε τὸν Πιλάτο νὰ καταδικάσῃ τὸν Χριστὸ σὲ σταυρικό θάνατο. Ἡ επαναλαμβανόμενη προστακτική του ρ. *αἴρω* («ἄρον ἄρον») ἢ ολόκληρη ἡ φράση χρησιμοποιοῦνται στὶς μέρες μας με ἐπιρροηματική σημασία, γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἰδιαίτερη σπουδή, βιασύνη. Στὸ *Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον* (27.24) ἀναφέρεται ὅτι «ὁ Πιλάτος ἀκολούθως λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας· σήμερα ἡ φράση «νίπτω τὰς χεῖρας μου» χρησιμοποιεῖται με τὴν σημασία «ἀποποιούμαι τῶν ευθυνῶν μου».

ἀπὸ μηχανῆς θεός

[ἀπὸ μηχανῆς θεός ἐπεφάνης, Μένανδρος, ἀπόσπ. 227 (Kock)]

Ἡ φράση προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο θέατρο καὶ στὴν ἀρχική τῆς σημασίας ἀναφέρεται στὸν θεὸ που παρουσιάζοταν με εἰδικὸ μηχανήμα (*μηχανή ἢ αἰώρημα*) ἀπὸ ψηλά καὶ με τὴν παρέμβασή του ἔδινε λύση στὸ δράμα. Σήμερα χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσῃ κάποιον ἢ κάτι που παρουσιάζεται ἀπρόσμενα καὶ δίνει λύση σὲ μιὰ δύσκολη κατάσταση.

γόρδιος δεσμός

Ὁ δεσμός που βρισκόταν στὸ Γόρδιον τῆς Φρυγίας καὶ που ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἔκοψε με τὸ σπαθὶ τοῦ ἀντὶ νὰ τὸν λύσει. Ἡ φράση χρησιμοποιεῖται στὶς μέρες μας γιὰ νὰ περιγράψῃ περίπλοκες καταστάσεις καὶ δυσεπίλυτα προβλήματα.

Σε συνδυασμὸ με τὴν συζήτηση τῶν παραπάνω φράσεων καὶ τὴ δημιουργία προτάσεων στὴ ν.ε. με αὐτές, μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἔμφαση μέσα ἀπὸ σχετικές δραστηριότητες στὶς φράσεις, στὶς λέξεις, ἀλλὰ καὶ στὶς ιδέες καὶ στὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ που συναντῶνται σὲ ἐκπομπές στὴν τηλεόραση, στὰ περιοδικὰ καὶ στὶς εφημερίδες, στὸν χώρο τῆς διαφήμισης καὶ τοῦ κινηματογράφου κ.α.

Τὸ **νόμισμα τοῦ ευρώ** που ἀπεικονίζεται στὴ δεύτερη σελίδα συνδέει γλωσσικά καὶ πολιτισμικά τὴν ἀρχαιότητα με τὴ σύγχρονη Ελλάδα καὶ Ευρώπη. Ἐπιπλέον, **τὸ φόντο τῶν δύο πρώτων σελίδων**, που παρουσιάζει μιὰ παράσταση ἀρχαίας τραγωδίας στὴν Επίδαυρο, ἀναδεικνύει ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ που, στὸν ἴδιο χώρο καὶ –τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– στὴν ἴδια γλώσσα, συνεχίζει νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ συγκινεῖ.

Με τὸ υλικὸ τῆς **δευτέρης σελίδας** ἐπιδιώκεται ἓνας ἀκόμη σκοπός: νὰ καταδειχθεῖ ὅτι ἡ Ἀρχαία Ἑλληνική μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ὀμιλούμενη γλώσσα, ἐπιζητεῖ ὅμως ὄχι μόνον μέσα ἀπὸ τὴ ν.ε., ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ πολλές ευρωπαϊκὲς γλώσσες. Ὅλοι οἱ μαθητές θα ἀναγνωρίσουν κάποιες λέξεις τῆς Ἀγγλικῆς στὸ κείμενο τοῦ Ξενοφῶντα Ζολῶτα. Πρόκειται, βεβαίως, γιὰ τεχνητὸ κείμενο, που ἔχει σκοπὸ νὰ δείξει τὴν πληθώρα τῶν ἐλληνικῶν λέξεων στὸ λεξιλόγιο τῆς Ἀγγλικῆς.

Τέλος, πρέπει νὰ τονισθεῖ ἰδιαίτερα ἡ σύνδεση τῆς α.ε. με τὶς σύγχρονες ἐπιστήμες: (αγγλ.) *cardiomyopathy* = καρδιομυοπάθεια, (γαλλ.) *cardiographie* = καρδιογράφο.

Ἐχει ἰδιαίτερη σημασία νὰ ἐνθαρρυνθοῦν οἱ μαθητές νὰ συμπληρώσουν, γράφοντας καὶ στὸ τετραδίον τους, ἀνάλογες λέξεις καὶ φράσεις ἀπὸ ξένες γλώσσες που γνωρίζουν. Ὅσο περισσότερες ἀκουστοῦν, τόσο πιο πρόσφορο κλίμα θα δημιουργηθεῖ γιὰ τὴν πλήρη ἐπίτευξη τῶν στόχων τῆς εἰσαγωγικῆς Ἐνόητης.

Ὅπωςδήποτε θα ἴταν ἐνδιαφέρον νὰ ἐνθαρρυνθοῦν οἱ μαθητές, ἰδιαίτερος οἱ πολὺγλωσσοὶ ἢ οἱ ἀλλοδαποὶ, ἀν ὑπάρχουν, νὰ δημιουργήσουν δικὸν τους κείμενο με λέξεις ἐλληνικῆς, πιθανόν καὶ με συγκεκριμένο θέμα, π.χ. τὴ μουσική.

Το κείμενο του Ξ. Ζολώτα κρίνεται σκόπιμο να δοθεί ολόκληρο στους μαθητές:

Kyrie,

It is Zeus' anathema on our epoch for the dynamism of our economies and the heresy of our economic methods and policies, that we should agonize between the Scylla of numismatic plethora and the Charybdis of economic anaemia.

It is not my idiosyncrasy to be ironic or sarcastic, but my diagnosis would be that politicians are rather cryptoplethorists. Although they emphatically stigmatize numismatic plethora, they energize it through their tactics and practices. Our policies should be based more on economic and less on political criteria. Our gnomon has to be a metron between economic, strategic and philanthropic scopes. Political magic has always been antieconomic.

In our epoch, characterized by monopolies, oligopolies, monopsonies, monopolistic antagonism and polymorphous inelasticities, our policies have to be more orthological. But this should not be metamorphosed into plethorophobia which is endemic among academic economists.

Numismatic symmetry should not yperantagonize economic acme. A greater harmonization between the practices and numismatic archons is basic. Parallel to this, we have to synchronize and harmonize more and more our economic and numismatic policies panethnically.

These scores are more practicable now, when the prognostics of the political and economic barometer are halkyonic.

The history of our didymous organizations in this sphere, has been didactic and their gnostic practices will always be a tonic to the polyonymous and idiomorphous ethnical economies. The genesis of the programmed organization, will dynamize these policies. Therefore, I sympathize, although not without criticism on one or two themes, with the apostles and the hierarchy of our organizations in their zeal to program orthodox economic and numismatic policies.

I apologize for having tyrannized you with my hellenic phraseology.

In my epilogue, I emphasize my eulogy to the philoxenous autochthons of this cosmopolitan metropolis and my encomium to you kyrie, and the stenographers.

- Οι Έλληνες και η ελληνική γλώσσα
- Η καταγωγή του ελληνικού αλφαβήτου
- Οι διάλεκτοι της Αρχαίας Ελληνικής

Σε αυτές τις υποενότητες ο σκοπός δεν είναι η αποστήθιση πληροφοριών αλλά η συνειδητοποίηση **βασιικών σταδίων εξέλιξης της Ελληνικής**. Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί η ενιαία φύση της ελληνικής γλώσσας, ώστε οι μαθητές να αρχίσουν σταδιακά να μη θεωρούν την Αρχαία Ελληνική «ξένη γλώσσα», αλλά να θεωρούν την εκμάθησή της απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή χρήση της Νέας Ελληνικής.

Επιπλέον, μπορεί να αναφερθεί ότι το ανεπτυγμένο ελληνικό αλφάβητο της Χαλκιίδας (δυτικό αλφάβητο) μεταφέρθηκε τον 8ο αι. π.Χ. στην Κάτω Ιταλία και μετεξελίχθηκε στο γνωστό λατινικό αλφάβητο (επισημάνθηκε προηγουμένως ότι οι ευρωπαϊκές γλώσσες έχουν δανειστεί πολλές λέξεις της Ελληνικής). Επίσης τον 9ο αι. μ.Χ., κατά τον εκχριστιανισμό των Σλάβων από τους Έλληνες μοναχούς Κύριλλο και Μεθόδιο, με βάση το ελληνικό πλάστηκε το κυριλλικό αλφάβητο, που χρησιμοποιείται και σήμερα.

Γιατί να μάθω αρχαία ελληνικά;

Ύστερα από την παρουσίαση που προηγήθηκε είναι πολύ πιθανόν οι μαθητές να εκφράσουν την παραπάνω απορία, στην οποία μόνο θεωρητικά μπορεί να δοθεί ως απάντηση το κείμενο του ξένου φιλόλογου που παρατίθεται στη σελ. 12. Γενικά είναι σκόπιμη μια σύντομη συζήτηση του αποσπάσματος, όπως και των απόψεων του Οδ. Ελύτη για την ελληνική γλώσσα που παρατίθενται στα Παράλληλα κείμενα.

Τέλος, οι μαθητές μπορούν να ερωτηθούν αν διαβάζουν κόμικς στα αρχαία ελληνικά, π.χ. Αστεριξ. Θα ήταν ενδιαφέρον να υπάρχουν τα τεύχη στην τάξη για να τα ξεφυλλίσουν. Επίσης, οι κωμωδίες του Αριστοφάνη κυκλοφορούν διασκευασμένες με τη μορφή κόμικς.

Τα κείμενα του Αστεριξ στην ιστορία «Μεταξύ Ρόδου και Ξίφους» μετέγραψε στην Αρχαία Ελληνική ο καθηγητής Φ.Ι. Κακριδής.

Εκδοτική επιτυχία πρώτου μεγέθους αποτελούν οι κωμωδίες του Αριστοφάνη σε κόμικς (διασκευή-κείμενα: Γ. Αποστολίδη, σκίτσα: Γ. Ακοκαλιδή).

Απαντήσεις στις ασκήσεις

- γκλάμουρ:** αίγλη, λάμψη // **φαστφούντ:** ταχυφαγείο // **σκόντο:** έκπτωση // **μπάσορ:** βαθύφωνος // **ανφάς:** κατά πρόσωπο // **σκάρτος:** άχρηστος, ελαττωματικός, ανήθικος.
- τουρνούα** < (γαλλ. tournoi < ρ. tournoyer < γαλλ. tourner < δημ. λατ. *tornare < λατ. tornus <) α.ε. **τόνος** // **τζίρος** < (βεν. ziro «γύρος, κύκλος επιχειρήσεων» < λατ. gyrus <) α.ε. **γύρος** // **φαντεζί** < (γαλλ. fantaisie < λατ. phantasia <) α.ε. **φαντασία** // **παρλάρω** < (ιταλ. parlare < μεσαιων. λατ. parabolare <) α.ε. **παραβολή**, στη μεταγενέστερη σημασία «παραβολή του Χριστού» // **πιάτσα** < (ιταλ. piazza < λατ. platea = φαρδύς δρόμος <) α.ε. **πλατεία**, θηλ. του επιθ. **πλατύς** // **σκιτσάρω** < ([ιταλ. schizzare < schizzo < λατ. schedium (= σχεδιάσμα, γραμμικό σχέδιο) <) α.ε. **σχέδιος**.

Διαθεματικό σχέδιο εργασίας

Θέμα: «Οι αρχαίοι Έλληνες στη ζωή των σύγχρονων Ελλήνων».

Σκοπός είναι να διερευνηθεί, μέσα από την παρατήρηση κυρίως και στη συνέχεια την έρευνα, η επιβίωση αρχαίων ελληνικών συμβόλων, μύθων, γλωσσικών στοιχείων, εθίμων κ.ά. στην καθημερινότητα των Ελλήνων του 21ου αιώνα.

Μέθοδος – εργαλεία: Κάθε ομάδα θα έχει διαφορετικό αντικείμενο και θα συνεργαστεί με διαφορετικούς καθηγητές. Αν το σχολείο βρίσκεται στην επαρχία, ευνοείται και η λαογραφική έρευνα, η οποία είναι μάλλον δύσκολη στις μεγάλες πόλεις, όπου οι μαθητές έχουν μικρότερη επαφή με τη λαϊκή παράδοση.

Ενδεικτικές προτάσεις:

- Ομάδα διαφημίσεων:** μέσα από περιοδικά οι μαθητές θα αναζητήσουν διαφημίσεις προϊόντων και θα αναγνωρίσουν διαχρονικά σύμβολα που τα έχουν εμπνευστεί από τους μύθους και την ιστορία της αρχαίας Ελλάδας. Θα αποκρυπτογραφήσουν το διαφημιστικό μήνυμα και θα αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητά του στην προώθηση του προϊόντος.
- Ομάδα περιήγησης:** εξοπλισμένοι με φωτογραφικές μηχανές, ακόμη και κάμερα, οι μαθητές θα περιηγηθούν στο ιστορικό ή στο εμπορικό κέντρο της πόλης και θα φωτογραφίσουν επιγραφές κατα-

στημάτων, εικόνες, συνθήματα, διακοσμητικά μοτίβα σε κτήρια ή προϊόντα, οτιδήποτε παραπέμπει στην αρχαία Ελλάδα. Εφόσον χρησιμοποιηθεί κάμερα, μπορούν να σχεδιάσουν ένα είδος «ντοκουμαντέρ» με εικόνα και αφήγηση. Εάν ο τόπος κατοικίας των μαθητών διαθέτει αρχαία μνημεία, μπορούν να δημιουργηθεί υποομάδα για την παρουσίασή τους.

3. Ομάδα γλώσσας: μπορούν να σχηματιστούν δύο υποομάδες, νεοελληνικής γλώσσας και ξένων γλωσσών. Ο σκοπός της πρώτης θα είναι να συντάξει ένα γλωσσάρι με σημασίες και παραδείγματα χρήσης καθημερινών αρχαίων ή λόγιων φράσεων της ν.ε. Η συγγέντρωση υλικού από τίτλους εφημερίδων, άρθρα, ποιήματα κ.ά. θα αποτελέσει αφηγηρία και υλικό ενός παραρτήματος. Η δεύτερη ομάδα θα συντάξει ένα γλωσσάρι λέξεων της Αγγλικής ή της Γαλλικής που προέρχονται από την Ελληνική και χρησιμοποιούνται σε καθημερινή βάση.

Το αποτέλεσμα της παραπάνω διαδικασίας, που μπορεί να διαρκέσει και ένα εξάμηνο, προτείνεται να παρουσιαστεί σε ένα είδος ημερίδας που θα περιλαμβάνει εισηγήσεις των ομάδων, έκθεση φωτογραφίας, προβολή βίντεο και διανομή έντυπου υλικού.

Μαθήματα που εμπλέκονται: Νεοελληνική γλώσσα, Λογοτεχνία, Ιστορία, Καλλιτεχνικά, Οικιακή οικονομία, Πληροφορική, Ξένες γλώσσες.

Δραστηριότητα επαφής με κείμενα διαφορετικών περιόδων

Τα κείμενα

Τονίζεται ότι τα κείμενα που ακολουθούν σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν ύλη προς διδασκαλία μέσα στην τάξη. Ο σκοπός είναι να λειτουργήσουν ως ακουστικά ερεθίσματα κατ' αρχάς και στη συνέχεια ως αφορμή για σύντομη συζήτηση – όποιο κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών περισσότερο.

Τα κείμενα επιλέχθηκαν με κριτήριο την αναφορά στον Όμηρο και σε ήρωες ή γεγονότα του ομηρικού κύκλου. Ενδείκνυται η ενθάρρυνση των μαθητών να ακούνε προσεκτικά και να υπογραμμίζουν τις λέξεις που γνωρίζουν από τη ν.ε., ώστε να έχουν την αίσθηση του ρόλου των ερευνητών, ίσως και των στατιστικολόγων (αφορμή για σχετική διαθεματική δραστηριότητα με τα μαθηματικά).

Στο κείμενο 5 ο Όμηρος αποτελεί για τον ιστορικό Θουκυδίδη τεκμήριο για τη χρήση του ονόματος *Έλληνες*. Στο κείμενο 4 οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να μάθουν πώς ο μύθος για τον Δούρειο Ίππο επιβίωσε σε ένα έθιμο της ρωμαϊκής εποχής. Σε όλα τα παρακάτω κείμενα πρέπει να αφηθούν ελεύθεροι οι μαθητές να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, όχι μόνο για τη γλώσσα, αλλά και για το περιεχόμενο.

1

«... Ποτέ δέν πάτησα τήν άντρειωμένη Τροία».

Μέ τό βαθύ στηθόδεσμο, τόν ήλιο στά μαλλιά, κι αυτό τό ανάστημα
ΐσκιοι καί χαμόγελα παντοῦ

στούς ὤμους, στούς μηρούς, στά γόνατα·

ζωντανό τό δέρμα, καί τά μάτια

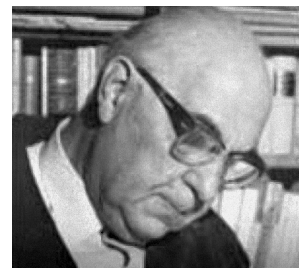
μέ τά μεγάλα βλέφαρα, ἦταν ἐκεῖ, στήν ὄχθη ἑνός Δέλτα.

Καί στήν Τροία; Τίποτε στήν Τροία – ἕνα εἶδωλο.

Ἔτσι τό θέλαν οἱ θεοί.

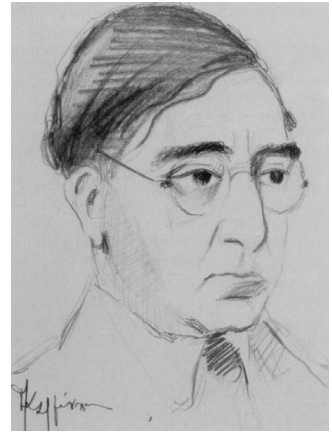
Κι ὁ Πάρης, μ' ἕναν ἴσκιο πλάγιαζε σάν νά ἦταν πλάσμα ἀτόφιο·
κι ἐμεῖς σφραζόμασταν γιά τήν Ἑλένη δέκα χρόνια.

Γ. Σεφέρης, Ἑλένη (ἀπόσπασμα)

- 2 **Σ**ά βγεις στόν πηγαϊμό γιά τήν Ίθάκη,
νά εὔχσαι νά ναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.
Τοὺς Λαιστρυγόνας καί τοὺς Κύκλωπας,
τόν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
τέτοια στόν δρόμο σου ποτέ σου δέν θά βρεῖς,
ἂν μὲν ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτή
συγκίνησις τό πνεῦμα καί τό σῶμα σου ἀγγίζει.
Τοὺς Λαιστρυγόνας καί τοὺς Κύκλωπας,
τόν ἄγριο Ποσειδῶνα δέν θά συναντήσεις,
ἂν δέν τοὺς κουβανεῖς μέσ στήν ψυχή σου,
ἂν ἡ ψυχή σου δέν τοὺς στήνει ἐμπρός σου.

Κ.Π. Καβάφης, Ίθάκη (ἀπόσπασμα)

- 3 **Οἱ** Ἀτρεΐδαι ἐγυναικοκρατοῦντο, αἱ δὲ σύζυγοι αὐτῶν ἐμεγαλοφρόνουν οὐ μόνον διὰ τὸ κάλλος,
ἀλλὰ καί τὴν καταγωγὴν· καθότι οἱ μὲν ἄνδρες ἦσαν ἄπλοῖ Πελοπίδαι καὶ ἐπὶ ἡλῶδες εἰς Ἑλλάδα,
αὐτὰ δὲ Ἀχαιίδες, θυγατέρες τοῦ Τυνδάρου καὶ τῆς Λήδας, ἀδελφαὶ τῶν τέκνων τοῦ Διὸς Κάστο-
ρος καὶ Πολυδεύκου καὶ θεαὶ τοῦ ἀρίστου τῶν Ἑλλήνων Μελεάγρου.

Εμμ. Ροΐδης, Ὕπαντα Γ', σ. 226 (Χρυσῆς)

- 4 **Καὶ** μὴν ἐν τοῖς περὶ Πύρρου πάλιν φησὶ τοὺς Ρωμαίους ἐτι νῦν ὑπόμημα ποιουμένους τῆς κατὰ
τὸ Ἰλιον ἀπωλείας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ κατακοντίζεν ἵππον πολεμιστὴν πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ Κάμπῳ
καλουμένῳ, διὰ τὸ τῆς Τροίας τὴν ἄλωσιν διὰ τὸν ἵππον γενέσθαι τὸν δούριον προσαγορευόμε-
νον, πρῶγμα πάντων παιδαριωδέστατον.

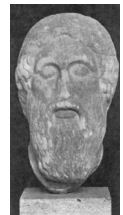
Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Περὶ Πρῶσβων* 44.8-21

- 5 **Πρὸ** γὰρ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ Ἑλλάς· [...] τεκμηριοῖ δὲ
μάλιστα Ὅμηρος· πολλῶ γὰρ ὕστερον ἐτι καὶ τῶν Τρωικῶν γενόμενος οὐδαμοῦ τοὺς ξύμπαντας
ὠνόμασεν, οὐδ' ἄλλους ἢ τοὺς μετ' Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Φθιώτιδος, οἵπερ καὶ πρῶτοι Ἕλληνες ἦσαν,
Δαναοὺς δὲ ἐν τοῖς ἔπεισι καὶ Ἀργεῖους καὶ Ἀχαιοὺς ἀνακαλεῖ.

Θουκυδίδης, *Ἱστορία* 1.3.1-3

- 6 Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄντα κατὰ θυμόν,
ἄρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.

Ὅμηρος, Ὀδύσσεια, στ. 1-5

Δημιουργικές–διαθεματικές δραστηριότητες

1. Ζητήστε ἀπὸ τοὺς γονεῖς σας ἢ τοὺς καθηγητές σας νὰ σας πουν ἀρχαῖες καὶ λόγιες φράσεις ἢ πα-
ροιμίες ποὺ χρησιμοποιοῦν καθημερινά. Νὰ τις καταγράψετε, νὰ ἀναζητήσετε στο Λεξικὸ τῆ σημα-
σία τους καὶ νὰ τις παρουσιάσετε στὴν τάξη.
2. Ἐνας φίλος σας ἀπὸ ἄλλη χώρα ἀνέλαβε μια ἐργασία με θέμα τὴ φυσιογνωμία τῆς σύγχρονης Ελλά-
δας. Βοηθήστε τον νὰ συγκεντρώσει στοιχεῖα ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀρχαία Ελλάδα δὲν ἐπιζηεῖ μό-
νο στα μουσεῖα ἀλλὰ, ἀντίθετα, συνεχίζει νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ τροφοδοτεῖ με σύμβολα καὶ ἀξίες το
σύγχρονο κόσμο. Ἀναζητήστε υλικὸ ἀπὸ διαφημίσεις, εφημερίδες, περιοδικὰ κ.ά., φωτογραφίες, τίτ-

λους, λέξεις, ονόματα προϊόντων, έργα τέχνης κ.ά. που παραπέμπουν στον πολιτισμό των αρχαίων Ελλήνων (μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το βιβλίο του Ι.Θ. Κακρυδής *Οι αρχαίοι Έλληνες στη νεοελληνική λαϊκή παράδοση*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1978).

Δραστηριότητες στο Διαδίκτυο

Ως υπεύθυνος σχεδιασμού μιας ιστοσελίδας για τους Έλληνες μαθητές της ομογένειας αναζητείς εντυπωσιακό φωτογραφικό υλικό από την καθημερινή ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Αναζήτησε στις παρακάτω διευθύνσεις εικόνες και φτιάξε κατηγορίες, όπως είναι ο καλλωπισμός, το ντύσιμο, το παιχνίδι κτλ.:

<http://www.webcom.com/shownet/medea/grklink.html>

<http://www.indiana.edu/~kglowack/athens/>

<http://www.geocities.com/Athens/Aegean/1630/indexe.htm>

<http://www.members.aol.com/Donnclass/Greeklife.html>

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Adrados, F.**, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας από τις απαρχές ως τις μέρες μας*, μτφρ. Α. V. Lecumberri, επιμ. Γ. Αναστασίου – Χ. Χαρολαμπάκης, Παπαδήμας, Αθήνα, 2002.
- Allen, S.W.**, *Vox Graeca: η προφορά της ελληνικής την κλασική εποχή*, μτφρ. Μ. Καράλη, Γ.Μ. Παράσογλου, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 2000.
- Ανδριώτης, Ν.**, «Γλώσσα», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1972, σσ. 566-570.
- Του ίδιου**, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: 4 μελέτες*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 1995.
- Ανδρόνικος, Μ.**, «Η Ελληνική Γραφή», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Β, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1971, σσ. 196-201.
- Blanck, H.**, *Το βιβλίο στην αρχαιότητα*, μτφρ. Δ. Γεωργοβασίλης – Μ. Phreimter, Παπαδήμας, Αθήνα, 1994.
- Browning, R.**, *Η Μεσαιωνική και Νέα Ελληνική γλώσσα* (έκδοση συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων), μτφρ. Μ.Ν. Κονομή, Παπαδήμας, Αθήνα, 1991².
- Chadwick, J.**, *Γραμμική Β' και συγγενικές γραφές*, μτφρ. Ν. Κονομής, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999.
- Chantraine, P.**, *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας*, μτφρ. Ν. Αγκαβανάκης, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1990.
- Eideneier, H.**, *Von Rhapsodie zu Rap. Aspekte der griechischen Sprachgeschichte von Homer bis heute*, Narr, Tübingen, 1999.
- Havelock, E.A.**, *The Literate Revolution in Greece and its Cultural consequences*, Princeton University Press, Princeton, 1982.
- Hoffmann, O. – Debrunner, A. – Scherer, A.**, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Α'. Ως το τέλος της κλασικής εποχής. Β'. Βασικά ζητήματα και γνωρίσματα της μετακλασικής Ελλάδας*, μτφρ. Χ. Συμεωνίδης, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1988.
- Hooker, J.T.**, *Εισαγωγή στη Γραμμική Β'*, μτφρ. Χ. Μαραβέλιας, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1994.
- Καφωμένος, Σ.**, *Από την ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Η ελληνική γλώσσα από τα ελληνιστικά ως τα νεώτερα χρόνια. Η ελληνική γλώσσα στην Αίγυπτο*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1985.
- Μπαμπινιώτης, Γ.**, *Σύντομη εισαγωγή στην ινδοευρωπαϊκή γλωσσολογία και στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 1977.

- Του ίδιου**, *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.
- Του ίδιου**, *Φωνολογία: Ιστορική γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1985.
- Σταματάκος, Ι.**, *Ιστορική γραμματική της αρχαίας Ελληνικής κατά τα πορίσματα της συγκριτικής γλωσσολογίας*, Φοίνιξ, Αθήνα, 1973³.
- [**Συλλογικό**], *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, Α.Φ. Χριστίδης (επιμ.), Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα, 2001.
- [**Συλλογικό**], *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, επιστημονική επιμέλεια Μ.Ζ. Κοπιδάκης, Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα, 1999.
- Συμεωνίδης, Χ.**, *Ιστορικοσυγκριτική γραμματική των Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών*, Α. Γενική Εισαγωγή, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1990.
- Thomas, R.**, *Γραπτός και προφορικός λόγος στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Δ. Κυρτάτας, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996.
- Thomson, G.**, *Η ελληνική γλώσσα αρχαία και νέα*, Κέδρος, Αθήνα, 1989².
- Tonnet, H.**, *Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. Η διαμόρφωσή της*, μτφρ. Π. Λιαλιάτσος – Μ. Καραμάνου, επιμ. Χ. Χαραλαμπάκης, Παπαδήμας, Αθήνα, 1995.
- Τσολάκης, Χ.** (επιμ.), *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Τσοπανάκης, Α.**, *Νεοελληνική Γραμματική*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998.

Ενδεικτική δικτυογραφία

- Ελληνικός πολιτισμός: www.greekcivil.ariadne-t.gr/default.html
- Κλασική αρχαιότητα: <http://rome.classics.lsa.umich.edu/welcome.html>
- <http://www.clark.net/pub/lshank/web/classics.html>
- Αρχαίος Κόσμος: <http://www.ancientsites.com>
- Συνδέσεις για την αρχαία ελληνική ιστορία: <http://members.dencity.com/mickster1/anc/ogreek.htm>
- Αρχαία Αθήνα: <http://www.indiana.edu/~kglowack/athens/>
- Αρχαίος πολιτισμός, Ελλάδα: <http://www.studyweb.com/his/ancient/ancgreece.htm>
- Οδυσσεύς (Υπουργείο Πολιτισμού): <http://www.culture.gr>
- Αρχαία ελληνική τεχνολογία: <http://hal.csd.auth.gr/~pchrist/infosys/>
- Αρχαία Ελλάδα: <http://www.ancientgreece.com/>
- <http://www.geocities.com/Athens/Aegean/1630/indexe.htm>
- <http://www.ancientgr.com/>
- Διοτίμα: <http://www.uky.edu/ArtsSciences/Classics/gender.html>
- <http://www.uky.edu/ArtsSciences/Classics/wlgr/wlgr-index.html>
- Γυναίκες στην αρχαιότητα: <http://www.acn.cornell-iowa.edu/~grubermiller/womensyl.htm>

Ενδεικτικοί τίτλοι εκπαιδευτικού λογισμικού

- Η Άρτεμις στην Αρχαία Αθήνα*, MLS Multimedia/Exodus, 1999.
- Ελληνική μυθολογία: Ένα ταξίδι στη φαντασία*, Virtual Reality, 1997.
- Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός-Ελληνική Μυθολογία*, LIBROCOM.
- Η Αθήνα στα χρόνια του Περικλή*, εκδ. Ερμής, 1999.
- Mythology*, EMME Interactive.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Ενδεικτικό σχέδιο οργάνωσης μαθήματος

Διδακτικοί στόχοι (για όλη την Ενότητα)

Με τη διδασκαλία της Ενότητας επιδιώκεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν βασικά στοιχεία της εκπαίδευσης των αρχαίων Αθηναίων,
- να αντιληφθούν τη συμβολή της πολύπλευρης εκπαίδευσης των αρχαίων Αθηναίων στη διαμόρφωση ολοκληρωμένης προσωπικότητας,
- να συγκρίνουν τον τρόπο μόρφωσης των αρχαίων Αθηναίων με το δικό τους και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές,
- να κατανοήσουν στοιχεία που αφορούν τη γραφή των αρχαίων Ελλήνων,
- να γνωρίσουν τα σχετικά με την ιστορία του ελληνικού αλφαβήτου και την προφορά.

Αφόρμηση

Ζητείται από τους μαθητές να θυμηθούν μαθήματα που περιλάμβανε η εκπαίδευση των νέων στην αρχαία Ελλάδα και να εκτιμήσουν ποιοι ήταν οι στόχοι της (σύνδεση και με τη φράση *νοῦς ὑγιής ἐν σώματι ὑγιής* της προηγούμενης Ενότητας). Η λεξάντα της εικόνας και το εισαγωγικό σημείωμα συμπληρώνουν όσα τυχόν δεν αναφέρουν οι μαθητές και προετοιμάζουν τη συζήτηση που θα ακολουθήσει μετά την ανάγνωση του κειμένου. Επιπλέον, η εικόνα της Ενότητας μπορεί να λειτουργήσει βιωματικά δίνοντας στους μαθητές την αίσθηση του χώρου ενός «σχολείου» στην αρχαία Ελλάδα και μέσα από την περιγραφή της μπορούν να προκύψουν επιπλέον πληροφορίες για την εκπαίδευση των νέων.

Παρουσίαση του νέου

Πρώτη ανάγνωση του κειμένου από τον διδάσκοντα με έμφαση στα σημεία που αναφέρονται στα στάδια της εκπαίδευσης των Αθηναίων.

Δεύτερη ανάγνωση από τους μαθητές και απόδοση του νοήματος με τη βοήθεια των Γλωσσικών σχολίων. Οι μαθητές απαντούν στις ερωτήσεις κατανόησης που παρατίθενται στο Βιβλίο του Μαθητή.

A. Κείμενο

Το κείμενο της Ενότητας (που αντλεί στοιχεία κυρίως από τον πλατωνικό διάλογο *Πρωταγόρας*) έχει σκοπό να μεταφέρει τους μαθητές στη θέση των «συμμαθητών» τους της αρχαίας Ελλάδας. Οι ομοιότητες και οι διαφορές θα προκαλέσουν ενδιαφέρουσα συζήτηση· έμφαση πρέπει να δοθεί στους στόχους της παιδείας και στο θέμα της ανάγκης εξειδίκευσης στη σύγχρονη εποχή λόγω της μεγάλης συσσώρευσης γνώσεων. Σε αυτό το σημείο μπορεί να αναφερθεί ποια είναι τα μαθήματα του σύγχρονου σχολείου που αποσκοπούν και στη διάπλαση της προσωπικότητας. Σύντομη αναφορά στην έννοια

του ανθρωπισμού θα συνέδεε τη διδασκαλία αυτού του κειμένου με έναν από τους στόχους του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Να εντοπίσετε μέσα στο κείμενο στοιχεία που επιβεβαιώνουν ότι οι Αθηναίοι έδιναν μεγάλη σημασία στην πολύπλευρη εκπαίδευση των παιδιών.
2. Πού νομίζετε ότι αποσκοπεί η δική σας εκπαίδευση; Αναγνωρίζετε σε αυτήν κοινά σημεία με την εκπαίδευση των παιδιών της αρχαίας Αθήνας;
3. Αν σας καλούσαν να προτείνετε την εισαγωγή νέων μαθημάτων στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, ποια θα προτεινάτε και γιατί;

Άσκηση λεξιλογίου

Να αναζητήσετε και να παρουσιάσετε τους μύθους του Αισώπου από τους οποίους προέρχονται οι παρακάτω παροιμιώδεις φράσεις. Με ποια σημασία χρησιμοποιούνται σήμερα;

1. «Ένα, ἀλλὰ λέοντα».
2. «Ὅμφακές εἶσι.» (= Είναι άγουρα σταφύλια.)
3. «Ὅν σύ με λαιδορεῖς, ἀλλ' ὁ τόπος.» (= Δε με περιπαίζεις εσύ αλλά το μέρος που βρίσκεσαι.)
4. «Σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει!» (= Μην επικαλείσαι μόνο την Αθηνά: κάνε κι εσύ κάτι!)

[Απάντηση:

1. Είναι η απάντηση της λέαινας στην αλεπού που την πείραζε ότι είχε μόνο ένα παιδί («Λέαινα καὶ ἀλώπηξ»). Χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι δεν έχει σημασία η ποσότητα αλλά η ποιότητα.
2. Έτσι παρηγόρησε η αλεπού τον εαυτό της που δεν μπόρεσε να φτάσει τα σταφύλια που κρέμονταν από πολύ ψηλά («Ἀλώπηξ καὶ βότρυς»). Οι μαθητές να θυμηθούν την αντίστοιχη νεοελληνική παροιμία «Όσα δε φτάνει η αλεπού τα κάνει κρεμαστάρια».
3. Με αυτή τη φράση απάντησε ο λύκος στο κατσίκι που τον περιγελούσε ανεβασμένο στη στέγη ενός σπιτιού («Ἐριφος καὶ λύκος»). Λέγεται σε περιπτώσεις που κάποιος εκμεταλλεύεται τις συνθήκες για να υπερισχύσει κάποιου άλλου.
4. Αυτά τα λόγια είπε κάποιος ναυαγός σε έναν άλλο που, ενώ έπρεπε να κολυμπήσει για να σωθεί, περιοριζόταν στην προσευχή («Ἀνήρ ναυαγός».)

Πώς έγραφαν οι αρχαίοι Έλληνες;

Σε αυτή την Ενότητα σκόπιμη θα ήταν η συγκριτική παρουσίαση των φθόγγων και των γραμμάτων της Αρχαίας και της Νέας Ελληνικής, ώστε να καταστεί σαφέστερο το περιεχόμενο του ισχυρισμού περί ενιαίας γλώσσας που προβλήθηκε στην προηγούμενη Ενότητα. Προς την κατεύθυνση αυτή ιδιαίτερα χρήσιμο είναι το επιγραφικό υλικό των σελ. 16-18, που αναμένεται να κινήσει το ενδιαφέρον των μαθητών να «αποκρυπτογραφήσουν» τα δείγματα αρχαίας ελληνικής γραφής που παρατίθενται. Προφανώς, δεν αναμένεται σχολαστική προσέγγιση των ιδιομορφιών του αρχαίου ελληνικού αλφαβήτου, που ενδεχομένως θα κουράσουν ή θα προκαλέσουν σύγχυση.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Allen, W.S., *Vox Graeca, Η προφορά της Ελληνικής την κλασική εποχή*, μτφρ. Μ. Καραλή – Γ.Μ. Παράσογλου, Θεσσαλονίκη, 2000.
- Blanck, H., *Το βιβλίο στην αρχαιότητα*, μτφρ. Δ. Γεωργοβασιλῆς – Μ. Phreimter, Παπαδήμας, Αθήνα 1994.
- Γιαννικόπουλος, Α., *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1988.

- Του ίδιου**, *Άγνωστες πτυχές της αρχαίας ζωής και αγωγής*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1988.
- Freeman, K.**, *Τα σχολεία στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Κόντος, Δομικός, Πειραιάς, 2001.
- Golden, M.**, *Children and Childhood in Classical Athens*, Johns Hopkins University Press, Baltimore/London, 1990.
- Καρζής, Θ.**, *Η παιδεία στην αρχαιότητα*, Φιλιππούτης, Αθήνα, 1997.
- Μίσσιου, Α.**, «Γλώσσα και Εκπαίδευση στην Αρχαιότητα», στο: *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, Α.Φ. Χριστίδης (επιμ.), Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα, 2001, σσ. 886-894.
- Neils, J., – Oakley, J.H.** (επιμ.), *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past*, Yale University Press in association with the Hood Museum of Art, New Haven/London, 2003.
- Reble, A.**, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδης – Σ. Χατζηστεφανίδου-Πολυζώη, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999⁴.
- Rihll, T.E.**, “Teaching and Learning in Classical Athens”, *G&R* 50 (2003), σσ. 168-190.
- Robb, K.**, *Literacy and Paideia in Ancient Greece*, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Too, Y.L.**, *The Pedagogical Contract: The Economies of Teaching and Learning in the Ancient World*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000.
- Του ίδιου** (επιμ.), *Education in Greek and Roman Antiquity*, Leiden, 2001.
- Χουρδάκης, Α.**, «Παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας». *Θέματα παιδείας και πολιτικής από την εκπαίδευση των αρχαιοελλήνων*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1995.
- Του ίδιου**, *Θέματα από την ιστορία της παιδείας*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1995.

Ενδεικτική δικτυογραφία

http://www.archive.gr/page1_2.htm

<http://www.crystalinks.com/greekeducation.html>

<http://members.aol.com/bkdonnnclass/Greeklife.html>

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Α. Κείμενο

Ελεύθερη διασκευή: Ξενοφῶν, *Ἀπομνημονεύματα* 2.7.6

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο **Ξενοφών** γεννήθηκε γύρω στο 430 π.Χ. Ήταν γιος του Γρύλλου και καταγόταν από εύπορη οικογένεια. Πιθανότατα υπηρέτησε στο αθηναϊκό ιππικό και συνδέθηκε με τον Σωκράτη, χωρίς ωστόσο να ενταχθεί στον κύκλο των μαθητών του. Δέχτηκε να λάβει μέρος στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδερφού του Αρταξέρξη. Κατά τη μάχη στα Κούναξα –στις όχθες του ποταμού Ευφράτη, κοντά στη σημερινή Βαγδάτη– το 401 π.Χ. το στράτευμα του Κύρου με τη βοήθεια των Ελλήνων μισθοφόρων νίκησε, ωστόσο ο ίδιος ο Κύρος έχασε τη ζωή του. Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα βρέθηκε σε δυσμενή θέση, ιδιαίτερα μετά τη δολοφονία των αρχηγών του από τον Πέρση σαράτη Τισσαφέρνη. Τότε ο Ξενοφών ανέλαβε ως αρχηγός του να το οδηγήσει πίσω στην Ελλάδα. Πέρασαν από τη Μεσοποταμία

και την Αρμενία στη Μαύρη Θάλασσα, στο Βυζάντιο και μετά στη Θράκη, όπου ο Ξενοφών παρέμεινε παρακολουθώντας τις επιχειρήσεις των Σπαρτιατών, οι οποίοι με επικεφαλής τον Θίβρωνα διεξήγαν πόλεμο εναντίον του Τισσαφέρνη στο πλευρό των ελληνικών πόλεων της Μ. Ασίας το 399 π.Χ. Ο Ξενοφών προσχώρησε στον σπαρτιατικό στρατό, αλλά για την περίοδο εκείνη δεν έχουν διασωθεί πολλά στοιχεία σχετικά με τη δράση του και τη στάση του απέναντι στον Θίβρωνα. Μετά την ανάκληση του Θίβρωνα από τους Σπαρτιάτες, ανέλαβε δράση ο Δερκυλίδας και στη συνέχεια ο Αγησίλαος, για τον οποίο ο Ξενοφών έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση. Η νικηφόρος πορεία του Αγησίλαου διακόπηκε το 394 π.Χ., όταν έλαβε διαταγή από τη Σπάρτη να επιστρέψει με τον στρατό του στην Ελλάδα.

Το 394 π.Χ. στη μάχη της Κορώνειας βρέθηκαν αντιμέτωποι οι Αθηναίοι (και οι σύμμαχοί τους Βοιωτοί, Αργείοι και Κορίνθιοι) με τους Σπαρτιάτες, των οποίων επικεφαλής ήταν ο Αγησίλαος. Ο Ξενοφών, που ακολουθούσε τον στρατό του Αγησίλαου, κατηγορήθηκε για τις σχέσεις του με τη Σπάρτη και εξορίστηκε από την Αθήνα. Εγκαταστάθηκε τότε στον Σκιλλούντα της Ηλείας και έγινε «πρόξενος» των Σπαρτιατών στην Ολυμπία.

Μετά τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. κατέφυγε στην Κόρινθο και για κάποια περίοδο συμφιλιώθηκε με την Αθήνα. Εξάλλου δύο έργα του, ο *Ίππαρχικός* και ο *Οικονομικός*, προϋποθέτουν εξοικείωση με τον αθηναϊκό τρόπο ζωής. Ο γιος του σκοτώθηκε το 362 π.Χ. στη Μαντίνεια πολεμώντας στο πλευρό των Αθηναίων ιππέων.

Ο θάνατος του Ξενοφώντα τοποθετείται μετά το 355 π.Χ. Τα πιο γνωστά έργα του είναι η *Κύρου Ανάβασις* και τα *Έλληνικά*, με τα οποία στην ουσία συνεχίζει το έργο του Θουκυδίδη έως τη μάχη της Μαντίνειας. Εκτός από ιστορικά έργα συνέγραψε και πολλά φιλοσοφικά και τεχνικά (*τέχναι*, *πραγματείες*), στα οποία περιέχονται συμβουλές και πρακτικές οδηγίες για διάφορες δραστηριότητες (π.χ. *Κυνηγετικός*, *Πόροι*, βλ. και Ενότητα 5).

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Το φιλοσοφικού περιεχομένου έργο του Ξενοφώντα *Άπομνημονεύματα* (τέσσερα βιβλία) είναι επηρεασμένο από τη σωκρατική διδασκαλία. Πρόκειται για μια συλλογή συζητήσεων, συμβουλών και επεισοδίων τα οποία έχουν οργανωθεί κατά θεματικές ενότητες. Αποτελεί εγχειρίδιο ηθικής, απόσταγμα πρακτικής σοφίας σχετικά με θέματα που άπτονται του καθημερινού βίου, όπως είναι η αυτοκυριαρχία και η αυτοσυγκράτηση, ο σεβασμός προς τους γονείς, η υπακοή στους νόμους, η αγάπη και η φιλία, οι επαγγελματικές ικανότητες, η μόρφωση, η εκπαίδευση κ.ά.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν βασικές ασχολίες και επαγγέλματα των Αθηναίων κατά την αρχαιότητα,
- να αντιληφθούν τη σημασία των επαγγελμάτων αυτών για την οικονομία της πόλης των Αθηνών,
- να συγκρίνουν τα επαγγέλματα που περιγράφονται στο κείμενο με εκείνα των γονέων τους ή της περιοχής τους.

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

– Οι μαθητές καλούνται να αναφέρουν συνήθη επαγγέλματα των κατοίκων της περιοχής τους και να περιγράψουν τον οικονομικό χαρακτήρα της. Με αφορμή και την προηγούμενη Ενότητα και μετά την ανάγνωση της παρούσας, οι μαθητές μπορούν να περιγράψουν ορισμένα επαγγέλματα τα οποία υπήρχαν στην αρχαιότητα και εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα.

- Στη ραψωδία θ της *Ὀδύσσειας* συναντάμε χαρακτηριστικά ονόματα Φαιάκων όπως *Ἀκρόνεως, Ὠκύαλος, Ἐλατρεύς, Ναυτεύς, Πρυμνεύς, Ἀγχίαλος, Ἐρετμεύς, Ποντεύς, Πρωρεύς, Ἀναβησίνεως, Ἀμφιάλος, Πολύνηος, Εὐρύαλος, Ναυβολίδης, Ἴλιος, Κλυτόνηος κ.ά.*, που όλα τους σχετίζονται με την επαγγελματική δραστηριότητα των ανθρώπων που τα φέρουν. Ο Ὀμηρος θέλοντας να αισθητοποιήσει τη στενή σχέση των Φαιάκων με τη θάλασσα πλάθει με τη φαντασία του ή δανείζεται από την πραγματικότητα μια σειρά ονομάτων που σχετίζονται με το υγρό στοιχείο.
- Ενδιαφέρον θα ήταν να ζητηθεί από τους μαθητές να «ανακαλύψουν» μέσα στο κείμενο το όνομα εκείνο που μαρτυρεί την επαγγελματική ιδιότητα του ατόμου που το φέρει (*Ναυσικύδης*). Μπορούν, μάλιστα, να αναζητήσουν επίθετα της ν.ε. που συνδέονται με επαγγέλματα, π.χ. Μυλωνάς, Καφετζόπουλος, Διάκος, Παπάς.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

2. Από το κείμενο αντιλαμβανόμαστε ότι η ενασχόληση με τη θάλασσα έδινε πολλές επαγγελματικές διεξόδους. Υπήρχαν οι ναύκληροι, οι οποίοι ως ιδιοκτήτες πλοίων ασχολούνταν με το εμπόριο. Εκτός αυτού όμως και το χερσαίο εμπόριο έδινε τη δυνατότητα σε πολλούς Αθηναίους να εξασφαλίζουν τα προς το ζην. Επίσης είχαν αναπτύξει πολλές βιοτεχνίες για την κατασκευή διαφόρων αντικειμένων καθημερινής χρήσης. Στην οικονομική ανάπτυξη συνέβαλλαν εξάλλου και τα μεταλλεία του Λαυρίου.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Ποια συμπεράσματα βγάζετε για την οικονομία της Αθήνας με βάση τα επαγγέλματα που περιγράφονται στο απόσπασμα;
2. Υπάρχουν και σήμερα τα επαγγέλματα που αναφέρονται στο απόσπασμα;

Διαθεματική – δημιουργική δραστηριότητα

Θέμα: «Δημιουργία πίνακα που θα αναρτηθεί στην τάξη: αντιστοίχιση επαγγελμάτων της αρχαιότητας με σύγχρονα επαγγέλματα (ή επαγγέλματα που χάνονται)».

Οι μαθητές συγκεντρώνουν υλικό που αναπαριστά τα επαγγέλματα που αναφέρονται στο κείμενο της Ενότητας (στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* υπάρχει για κάθε εποχή αντίστοιχο κεφάλαιο με εικόνες, βλ. τόμ. Β', σσ. 366-411 και 438-471), καθώς και αντίστοιχες εικόνες από σύγχρονα ή παλαιότερα επαγγέλματα (αν δε βρίσκουν εικόνες, μπορούν να χρησιμοποιήσουν πρωτότυπες δικές τους). Σε μεγάλο χαρτόνι σχηματίζουν δύο στήλες με τα ευρήματά τους, αναγράφοντας το όνομα του επαγγέλματος στην α.ε. και στη ν.ε.

Β. Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος της διδασκαλίας της ετυμολογίας στην Α' Γυμνασίου είναι αφενός η επαφή των μαθητών με τη θεωρία της ετυμολογίας των λέξεων στην α.ε. και με μία από τις δύο βασικές διαδικασίες σχηματισμού λέξεων, την παραγωγή, και αφετέρου η συνειδητοποίηση ότι η καλή γνώση της ετυμολογίας της α.ε. προσφέρει τη δυνατότητα καλύτερης κατανόησης της σημασίας πολλών λέξεων στη ν.ε.

Η παραγωγή αποτελεί το αντικείμενο του ετυμολογικού μέρους της Α' Γυμνασίου. Στο κεφάλαιο αυτό δίνονται βασικοί όροι που θα χρησιμοποιηθούν στις επόμενες Ενότητες του παρόντος εγχειριδίου (λέξη απλή, σύνθετη, πρωτότυπη, παράγωγη, ομόρριζη, ριζική), αλλά και αυτού της επόμενης τάξης (όπου θα γίνει εκτενής αναφορά στη σύνθεση).

Θεωρείται απαραίτητο να τονιστούν από τον διδάσκοντα οι όροι *θέμα, κατάληξη, ρίζα* και να αφερωθεί αρκετός χρόνος σε ασκήσεις, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν την αξιοποίηση ρημάτων με περισσότερα του ενός θέματα, όπως το *ὄρῶ* το *λέγω* κ.ά.

Κάθε Ενότητα περιλαμβάνει μετά τη διδασκαλία ασκήσεις που εισάγουν τον μαθητή στο νέο φαινόμενο.

Επειδή οι μαθητές έρχονται σε επαφή με την α.ε. και με το ετυμολογικό για πρώτη φορά, κρίνεται απαραίτητη η βοήθεια του καθηγητή σε όλες τις ασκήσεις του κεφαλαίου αυτού.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. 1-ε, 2-γ, 3-β, 4-στ, 5-α, 6-δ.

3. 1-στ, 2-ε, 3-α, 4-β, 5-γ, 6-δ.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να γράψετε αν οι παρακάτω λέξεις είναι σύνθετες ή απλές: *πλείστοι, έγερώνει, πολλάκις, σκυτοτόμων, πορίζονται*.
2. Για καθεμία από τις ακόλουθες α.ε. λέξεις της Ενότητας να γράψετε από δύο ομόρριζες (απλές ή σύνθετες) της ν.ε.: *τροφήν, βίω, τέχνην, πόλεις*
[Απάντηση: τρέφω, ανατρέφω // βίωση, βίωμα, βιολόγος, αναβίωση // τεχνίτης, καλλιτέχνης // πολίτης, πολιτεία, συμπολίτης, αντιπολίτευση.]

Γ. Γραμματική

Διδακτικοί στόχοι:

- η εξοικείωση των μαθητών με τους βασικούς κανόνες τονισμού, τα κλιτά και άκλιτα μέρη του λόγου της α.ε. και με τη χρήση της δοτικής,
- ο εντοπισμός ομοιοτήτων μεταξύ α.ε. και ν.ε.

Τόνοι και πνεύματα

1. Να γίνει σύντομη αναφορά στις εγκλιτικές λέξεις και να δοθούν κάποια παραδείγματα, ώστε να μπορεί να τις αναγνωρίσει ο μαθητής στα κείμενα, π.χ. *ὁ θεός ἐστί ποιητής οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ἦλθεν ἄνθρωπος τις*
2. Για να κατανοήσει ο μαθητής τη σημασία των τόνων και των πνευμάτων, καλό θα ήταν να δοθούν παραδείγματα στα οποία αλλάζει η σημασία των λέξεων ανάλογα με τον τόνο (όπως συμβαίνει και στη Νεοελληνική, π.χ. δουλεία / δουλειά): *εἶμι* (= έρχομαι) / *εἶμι* (= είμαι), *εἶπε* (= είπε) / *εἶπέ* (= πες).
3. Να αναφερθεί ο διδάσκων στο φαινόμενο της δάσυνσης των ψιλών συμφώνων προ δασείας, π.χ. *ἄφορῶ* (< ἀπ[ό] + ὄρῶ), *ἔφιππος* (< ἐπ[ί] + ἵππος), *κάθοδος* (< κατ[ά] + ὁδός). Για εξοικείωση και εξάσκηση μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να συνθέσουν τις παρακάτω λέξεις: *ἐπί* + *ήμερεύω*, *ἐπί* + *εὐρίσκω*, *ὑπό* + *ἔρω*, *ἀπό* + *ὄρισμός*, *κατά* + *ἡγητής*, *μετά* + *έόρτια*, *ἀντί* + *ύγιεινός*. Κάθε φορά που συναντούν περίπτωση δάσυνσης στα κείμενα, πρέπει να μπορούν να την επισημαίνουν.

Μέρη του λόγου

Κατ' αρχάς είναι σκόπιμη η αναφορά στα μέρη του λόγου της ν.ε. Είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι υπάρχει αντιστοιχία. Για την επίτευξη αυτού του στόχου μπορεί να αναφερθεί ένα παράδειγμα για κάθε μέρος του λόγου στη ν.ε. και στη συνέχεια να τεθεί το ερώτημα ποια από αυτά τα μέρη είναι κλιτά και ποια άκλιτα.

Καλό θα ήταν να γίνει ιδιαίτερη αναφορά και στις διαφορές στα παρεπόμενα των κλιτών μερών του λόγου, οι οποίες παρουσιάζονται εποπτικά και με παραδείγματα στο Βιβλίο του Μαθητή. Έμφαση δίνεται στη δοτική πτώση και στις επιβιώσεις της σε στερεότυπες φράσεις της ν.ε. Να τονιστεί στους μαθητές ότι στη ν.ε. έχει αντικατασταθεί από εμπρόθετους προσδιορισμούς ή από τη γενική.

Τα παρεπόμενα των πτωτικών

Οι μαθητές μπορούν να κάνουν χρήση των φράσεων που δίνονται στα παραδείγματα και στις ασκήσεις 3 και 4 του Βιβλίου του Μαθητή, καθώς και στην πρόσθετη άσκηση 1 (βλ. παρακάτω) σε διαλόγους που θα προετοιμάσουν σε ομάδες. Πρέπει, βεβαίως, να έχει προηγηθεί η αναζήτηση αυτών των φράσεων στο λεξικό της ν.ε. και η κατανόηση της σημασίας τους.

Μπορεί ακόμη να αναλυθεί ετυμολογικώς το όνομα κάθε πτώσης, π.χ. στην περίπτωση της κλητικής είναι εύκολο για τον μαθητή να θυμάται ότι η λέξη παράγεται από το ρήμα *καλώ*, επομένως χρησιμοποιούμε την κλητική όταν θέλουμε να καλέσουμε, να προσφωνήσουμε κάποιον (κλητική προσφώνηση).

Απαντήσεις στις ασκήσεις

4. πάση θυσία, ενώπιος ενώπιω, επ' ουδενί λόγω, επί τη ευκαιρία, εν ευθέτω χρόνω.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να συμπληρώσετε τα κενά με τις κατάλληλες λέξεις και φράσεις από το πλαίσιο:

λόγω, επί ίσοις όροις, εν πάση περιπτώσει, ενόψει, ο εν λόγω,
επ' αυτοφώρω, τοις μετρητοίς, εν βρασιμώ ψυχής

- α. Αργήσαμε να έρθουμε ..... κακοκαιρίας.
- β. Το έγκλημα έγινε .....
- γ. Πάντα πληρώνω .....
- δ. Στο τμήμα μου όλοι δουλεύουν .....
- ε. .... των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, έγιναν πολλά έργα στην Ελλάδα.
- στ. .... πολιτικός αυθαιρετεί.
- ζ. Ο διαρρήκτης πιάστηκε .....
- η. .... πρέπει να συγχωρούμε αυτόν που μετανιώνει για το σφάλμα του.

2. Να τονίσετε τις λέξεις και να δικαιολογήσετε τον τονισμό: *πολεως, λεξις, καλον, λογος, ανθρωπος, παιδαγωγος, νησου, ουρανος, αυτοχθων, δωρον, ελεγον, στρατηγος, μητηρ, πεμπω, νησον.*

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Andrewes, A., *Αρχαία ελληνική κοινωνία*, μτφρ. Α. Παναγόπουλος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1983.
- Austin, M.M. – Vidal-Naquet, P., *Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, Δαίδαλος, Αθήνα, 1998.
- Casson, C., *The Ancient Mariners: Seafarers and Sea Fighters of the Mediterranean in Ancient Times*, Princeton University Press, Princeton, 1991².
- Finley, M.I., *Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Παναγόπουλος, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1996.
- Flacelière, R., *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων*, μτφρ. Γ. Βανδώρος, Παπαδήμας, Αθήνα, 1987⁷.

- Garland, R.**, *Daily life of the ancient Greeks*, Greenwood Press, Westport, Conn./ London, 1998.
- Glutz, G.**, *Η εργασία στην Αρχαία Ελλάδα: οικονομική ιστορία της Ελλάδας από την ομηρική περίοδο ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση*, Δίφρος, Αθήνα, 1982.
- Hopper, R. J.**, *Trade and Industry in Classical Greece*, Thames and Hudson, London, 1979.
- Kolobova, K. – Ozereckaja, E.**, *Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Γ. Ζωΐδη, Παπαδήμας, Αθήνα, 1993.
- Meijer, F. – van Nijf, O.**, *Trade, Transport and Society in the Ancient World: a Sourcebook*, Routledge, London, 1992.
- Middleton, H.**, *Ancient Greek Jobs*, Heinemann Library, Oxford, 2002.
- Πετρόπουλος, Δ.**, «Ο ιδιωτικός βίος των Ελλήνων», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Β', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1971, σσ. 438-471.
- Roebuck, C.**, *The Muses at Work: Arts, Crafts, and Professions in Ancient Greece and Rome*, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1969.
- Σακελλαρίου, Μ.**, «Δομή και δυναμική της αθηναϊκής κοινωνίας κατά τον 4ο αιώνα», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1972, σσ. 10-20.
- Ενδεικτική δικτυογραφία**
<http://www.e-yliko.sch.gr/filaegymn02.htm>
<http://www.filologia.gr/Lasithi.htm>
-

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Πλεύσαντες οὖν ὅσον τριακοσίους σταδίους νήσῳ μικρᾷ καὶ ἐρήμῃ προσνήχθημεν, ἀφ' ἧς ὕδωρ λαβόντες –ἐπελελοίπει γὰρ ἦδη– καὶ δύο ταύρους ἀγρίους κατατοξεύσαντες ἀπεπλεύσαμεν. Οἱ δὲ ταῦροι οὗτοι τὰ κέρατα οὐκ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶχον, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὥσπερ ὁ Μῶμος ἠξίου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἰς πέλαγος ἐνεβαίνομεν, οὐχ ὕδατος, ἀλλὰ γάλακτος· καὶ νῆσος ἐν αὐτῷ ἐφαίνετο λευκὴ πλήρης ἀμπέλων. Ἦν δὲ ἡ νῆσος τυρὸς μέγιστος συμπεπηγῶς, ὡς ὕστερον ἐμφαγόντες ἐμάθομεν, σταδίων εἴκοσι πέντε τὸ περίμετρον· αἱ δὲ ἄμπελοι βοτρυῶν πλήρεις, οὐ μέντοι οἶνον, ἀλλὰ γάλα ἐξ αὐτῶν ἀποθλίβοντες ἐπίνομεν. Ἰερὸν δὲ ἐν μέσῃ τῇ νήσῳ ἀνωκοδόμητο Γαλατείας τῆς Νηρηίδος, ὡς ἐδήλου τὸ ἐπίγραμμα. Ὅσον οὖν χρόνον ἐκεῖ ἐμείναμεν, ὄψον μὲν ἡμῖν καὶ σιτίον ἢ γῆ ὑπῆρχεν, ποτὸν δὲ τὸ γάλα τὸ ἐκ τῶν βοτρυῶν. Βασιλεύειν δὲ τῶν χωρίων τούτων ἐλέγετο Τυρῶ ἢ Σαλμωνέως, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν ταύτην παρὰ τοῦ Ποσειδῶνος λαβοῦσα τὴν τιμὴν. Μείναντες δὲ ἡμέρας ἐν τῇ νήσῳ πέντε, τῇ ἕκτῃ ἐξωρομήσαμεν, αὔρας μὲν τινος παραπεμπούσης, λειοκύμονος δὲ οὔσης τῆς θαλάττης· ὀγδόῃ δὲ ἡμέρᾳ πλέοντες οὐκέτι διὰ τοῦ γάλακτος, ἀλλ' ἦδη ἐν ἄλμυρῷ καὶ κνανέῳ ὕδατι, καθορῶμεν ἀνθρώπους πολλοὺς ἐπὶ τοῦ πελάγους διαθέντας, ἅπαντα ἡμῖν προσεοικότας, καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ μεγέθη, πλὴν τῶν ποδῶν μόνων· ταῦτα γὰρ φέλλινα εἶχον, ἀφ' οὗ δὴ, οἶμαι, καὶ ἐκαλοῦντο Φελλόποδες. Ἐθαυμάσαμεν οὖν ἰδόντες οὐ βαπτιζομένους, ἀλλὰ ὑπερέχοντας τῶν κυμάτων καὶ ἀδεῶς ὁδοιποροῦντας. Οἱ δὲ καὶ προσήεσαν καὶ ἠσπάζοντο ἡμᾶς Ἑλληνικῇ φωνῇ· ἔλεγον δὲ εἰς Φελλῶ τὴν αὐτῶν πατρίδα ἐπέι-

γεσθαι. Μέχρι μὲν οὖν τινος συνωδοιπόρου ἡμῖν παραθέοντες, εἶτα ἀποτραπόμενοι τῆς ὁδοῦ ἐβάδιζον εὐπλοῖαν ἡμῖν ἐπευξάμενοι.

Λουκιανός, *Ἀληθῆς Ἱστορία* 2.3-4
Ἔκδοση: M.D. Macleod (OCT), 1972-1987

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Τις περισσότερες πληροφορίες για τον βίο του Λουκιανού τις αντλούμε μέσα από το ίδιο το έργο του. Γεννήθηκε γύρω στο 120 μ.Χ. στα Σαμόσατα της Κομμαγηνής. Ο ίδιος αναφέρει ότι ήταν Σύρος. Το σχετικό λήμμα στο λεξικό Σούδα παρέχει την πληροφορία ότι ο Λουκιανός εργάστηκε ως δικηγόρος στην Αντιόχεια της Συρίας και αργότερα στράφηκε «ἐπὶ τὸ λογογραφεῖν». Ταξίδεψε σε πνευματικά κέντρα και παρακολούθησε μαθήματα ρητορικής. Καθώς ωριμάζε, αναζητούσε νέους τρόπους έκφρασης και αυτές οι αναζητήσεις αποτυπώνονται στο έργο του. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτών των αναζητήσεων αποτελούν οι διάλογοί του, στους οποίους συνδύασε στοιχεία των πλατωνικών διαλόγων με τις μενίππειες σάτιρες, τους μίμους και τη Νέα Κωμωδία. Ο Λουκιανός έζησε μακρό βίο, όπως διαφαίνεται μέσα από δικὰ του σχόλια σε έργα του. Δεν ξέρουμε πότε πέθανε, αλλά από το έργο του Αλέξανδρος συνάγεται ότι ζούσε μετά τον θάνατο του Μάρκου Αυρηλίου (180 μ.Χ.).

Το έργο του είναι ευρύ, ποικίλο και δύσκολο να ενταχθεί σε λογοτεχνικά είδη. Του αποδίδονται περίπου ογδόντα έργα, εκ των οποίων τα περισσότερα θεωρούνται γνήσια. Υπήρξε σοφιστής, ρήτορας και σατιρικός που αρεσκόταν στις φανταστικές αφηγήσεις και στη διακωμώδηση της εποχής του. Υπάρχουν ποικίλες τάσεις στην κριτική που ασκήθηκε σχετικά με την αξία του έργου του Λουκιανού. Ορισμένοι μελετητές θεώρησαν τον Λουκιανό απλό μιμητή του Μενίππου, κυνικού φιλοσόφου του 3ου αι. π.Χ., ωστόσο η νεότερη έρευνα δίνει έμφαση στη σχέση του Λουκιανού με την εποχή του και στον τρόπο με τον οποίο την απεικόνισε, συχνά σατιρίζοντας και διακωμωδώντας την.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Χαρακτηριστικό έργο του Λουκιανού είναι η *Ἀληθῆς Ἱστορία* (ή *Ἀληθῆ Διηγήματα*), που έχει τη μορφή μυθιστορήματος. Ο τίτλος του είναι ειρωνικός, αφού, όπως δηλώνει ο ίδιος, τίποτε από όσα γράφει δεν είναι αλήθεια.

Στον πρόλογο μας πληροφορεί ότι σκοπός του είναι να σατιρίσει παλιούς ποιητές, ιστορικούς και φιλοσόφους οι οποίοι περιέγραφαν στα έργα τους πράγματα απίθανα και μυθικά και μάλιστα προσπαθούσαν να πείσουν ότι ήταν αληθινά ή ότι οι ίδιοι τα είχαν ελέγξει. Δηλώνει ότι του προξένησε απορία το ότι όλοι αυτοί έλεγαν ψέματα έχοντας την εντύπωση ότι δε θα τους καταλάβαινε ο κόσμος. Από αυτή του την παρατήρηση προέκυψε, όπως λέει, η ιδέα να γράψει ένα ανάλογο έργο· συμπληρώνει μάλιστα, θέλοντας να σατιρίσει τα ιστοριογραφικά έργα και τα μυθιστορήματα, ότι από ματαιοδοξία θέλησε να αφήσει κάτι στις επόμενες γενιές και να εκμεταλλευτεί το δικαίωμα να γράφει, ότι του περνάει από το μυαλό. Προτρέπει, επίσης, τον αναγνώστη να μην τα πιστέψει, αφού πρόκειται για γεγονότα που ούτε είδε ο ίδιος ούτε του τα είπαν άλλοι ούτε συνέβησαν ποτέ.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν έναν ευχάριστο αρχαίο συγγραφέα και να εκτιμήσουν τη φαντασία και το χιούμορ του, που βρίσκει μιμητές ακόμη και σήμερα,
- να απολαύσουν μια φανταστική ιστορία που εκτυλίσσεται σε εξωτικούς τόπους,

- να συνειδητοποιήσουν τη γοητεία που ασκούν στον άνθρωπο η περιπέτεια, η εξερεύνηση του αγνώστου και η συνεχής ανακάλυψη νέων πραγμάτων,
- να συγκρίνουν το συγκεκριμένο απόσπασμα με συγγενή θεματολογικώς (φανταστικά ταξίδια) έργα της λογοτεχνίας και του κινηματογράφου,
- να κατανοήσουν τους μηχανισμούς παραγωγής ουσιαστικών από ουσιαστικά,
- να μελετήσουν τα ουσιαστικά της β' κλίσης σε σύγκριση με αντίστοιχα ουσιαστικά της ν.ε.

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

- Οι μαθητές αναφέρουν ταινίες επιστημονικής φαντασίας που έχουν δει ή ανάλογα βιβλία που έχουν διαβάσει και περιγράφουν φανταστικά πλάσματα. Μπορεί επίσης να παρουσιαστεί στην τάξη σχετικό φωτογραφικό υλικό από εφημερίδες και περιοδικά.
- **Με σύντομη εισαγωγή δίνονται ορισμένα στοιχεία:** Ο Λουκιανός μπορεί να θεωρηθεί ο πρώτος συγγραφέας έργου επιστημονικής φαντασίας. Σπούδασε ρητορική και ταξίδεψε σε Ελλάδα, Ιταλία και Γαλατία. Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα σε ηλικία 40 ετών περίπου και αφιερώθηκε στη μελέτη της φιλοσοφίας με δάσκαλο τον στωικό Δημόνακτα, αλλά ήρθε σε επαφή και με επικύρειους και κυνικούς φιλοσόφους. Τα κείμενά του έχουν χιουμοριστικό ύφος και καυστική διάθεση: περιέχουν πολύ αστειείες επινοήσεις και εκφράζουν διαχρονικές αλήθειες. Οι σύγχρονοι του Λουκιανού υπήρξαν επιφυλακτικοί προς το έργο του εξαιτίας των αντιλήψεων που εκφράζει, οι μεταγενέστεροι όμως το εκτίμησαν δεόντως. Εκτός από τους περιφνημούς σατιρικούς διαλόγους του (*Εταιρικοί, Νεκρικοί, Θεών, Ένάλιοι*), σημαντικά έργα του είναι τα *Ενύπνιον, Δίς κατηγορούμενος, Πώς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν*, ενώ η *Ἀληθής Ἱστορία* είναι από τα ευφύστερα δημιουργήματά του.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

3. Το κοινό στοιχείο ανάμεσα στους Φελλόποδες και στους ήρωες των κινουμένων σχεδίων είναι ένας περίεργος ανθρωπομορφισμός. Όλοι έχουν ανθρώπινες συνήθειες και μιλούν τη γλώσσα αυτών με τους οποίους συναντώνται. Παράλληλα μπορούν να κάνουν πράγματα πέρα από τις ανθρώπινες δυνατότητες, όπως π.χ. στο κείμενο της Ενότητας όπου οι Φελλόποδες βαδίζουν πάνω στο νερό.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι άνθρωποι γοητεύονται από εξωτικούς τόπους και φανταστικά όντα;
2. Κρίνοντας από βιβλία που έχετε διαβάσει και από ταινίες που έχετε παρακολουθήσει, πώς νομίζετε ότι παρουσιάζονται συνήθως οι εκπρόσωποι εξωγήινων πολιτισμών; Πού αποδίδετε αυτή την τάση; [Απάντηση: Κοινό στοιχείο ο ανθρωπομορφισμός. Οι άνθρωποι αισθάνονται ασφαλέστεροι όταν σκέφτονται πως, αν δεν είναι μόνοι τους στο σύμπαν, τουλάχιστον και οι άλλοι κάτοικοί του είναι σαν αυτούς, στα όρια των δυνατοτήτων τους. Υπάρχει όμως και η άλλη αντίληψη, ότι οι κάτοικοι άλλων πλανητών έχουν πολλές ικανότητες που δε διαθέτουν οι άνθρωποι, ενώ έχουν και διαφορές σωματικές. Μπορούμε να θυμηθούμε ταινίες όπως ο *E.T.* και το *Allien*. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί με μια διαφορετική αντίληψη που θέλει τους ανθρώπους να προβάλλουν σε άλλα όντα ιδιότητες που θα επιθυμούσαν να έχουν αυτοί.]

Δημιουργικές-διαθεματικές δραστηριότητες

Θέμα: «Ο άνθρωπος φαντάζεται τα εξωγήινα όντα...» ή «Υπάρχει ζωή στο Διάστημα; Οι συγγραφείς, οι σεναριογράφοι, οι δημιουργοί παιχνιδιών απαντούν».

Δραστηριότητα που απευθύνεται σε μαθητές που ασχολούνται με κάθε τομέα που περιλαμβάνει στοιχειά επιστημονικής φαντασίας. Ξεκινώντας από αποσπάσματα του Λουκιανού με συγγενή θεματολογία (φανταστικά ταξίδια και όντα), από τη λογοτεχνία (*Τα ταξίδια του Γκιούλιβεο* του Σουίφτ, τα φανταστικά μυθιστορήματα του Ιουλίου Βερν και, από τους πιο σύγχρονους, τα μυθιστορήματα του Ντάγκλας Άνταμς) από τον κινηματογράφο (*Οδύσσεια του Διαστήματος*, *Ο Πόλεμος των Αστρων* κ.ά.π.), οι μαθητές καλούνται να ασκήσουν τη δική τους φαντασία σε ένα θέμα που δε σταμάτησε ποτέ να προβληματίζει τον άνθρωπο.

Επίσης, θα μπορούσαν να διοργανώσουν τη δική τους έκθεση με εξωγήινα όντα, όπως εκείνοι τα φαντάζονται.

B1. Λεξιλογικός Πίνακας

Ο διδακτικός στόχος είναι ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου των μαθητών και η εξοικείωσή τους με παράγωγα και σύνθετα του ουσιαστικού ή φωνή από την α.ε. και τη ν.ε.

Για άλλη μια φορά οι μαθητές θα διαπιστώσουν τη συνέχεια μεταξύ των δύο μορφών της γλώσσας μας.

Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση του ουδετέρου του επιθέτου *φωνήεις, φωνήεσσα, φωνήεν*. Το ουδέτερο *φωνήεν* (= αυτό που έχει φωνή) ήδη από τον Πλούταρχο (*Περί Εὐθυμίας* 474a) μαρτυρείται σε πληθυντικό αριθμό με τη σημερινή σημασία: *φωνήεντα καὶ ἄφωνα γράμματα*.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. 1-στ, 2-α, 3-ε, 4-γ, 5-δ, 6-β.

2. Συνώνυμα: διαφωνία, καλλίφωνος, πολυφωνία, αναφωνώ, παράφωνος, παραφωνία // Αντώνυμα: μεγαλόφωνο, συμφωνία, φωνάζω, πολυφωνία.

B2. Ετυμολογικά

Γενική παρατήρηση για την παραγωγή

Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η α.ε. γλώσσα είναι πολύ πιο οικεία από όσο νόμιζαν. Γι' αυτό και η διδασκαλία των καταλήξεων πρέπει να συνοδεύεται από αναφορά αντίστοιχων καταλήξεων της ν.ε.

Υποκοριστικά

Στον Πίνακα αξιοποιούνται όσες λέξεις του κειμένου ή και προηγούμενων Ενοτήτων μπορούν να δώσουν παραδείγματα (*νήσος > νησίς, νησίδριον, σῶμα > σωματίον, οἶκος > οἰκίδιον**).

Η σύγκριση ν.ε. και α.ε. θα ήταν χρήσιμο να συζητηθεί μέσα στην τάξη. Παρατηρούμε την ομοιότητα με τη ν.ε.: π.χ. *οἶκ-ίδιον* (πβ. ν.ε. σωματίδιο), *νεαν-ίσκος* (πβ. ν.ε. δικηγορίσκος), *δενδρ-ύλλιον* (πβ. ν.ε. δενδρύλλιο).

Περιεκτικά και τοπικά

Η σύγκριση ν.ε. και α.ε. προσφέρεται και σε αυτή την περίπτωση για συζήτηση μέσα στην τάξη. Για τα περιεκτικά μπορούν να αξιοποιηθούν τύποι όπως *ἐλαιών* (πβ. ν.ε. ελαιώνας), *ἀμπελών* (πβ. ν.ε. αμπελώνας), α.ε. *μυρμηγιά* (πβ. ν.ε. μυρμηγκιά) και για τα τοπικά ο τύπος *ιατρείον* (πβ. ν.ε. ιατρείο).

* Σημείωση: Το σύμβολο > δηλώνει ότι η λέξη που βρίσκεται αριστερά του είναι η πρωτότυπη και αυτή που βρίσκεται δεξιά του η παράγωγη. Αντίστροφα, στο διδακτικό εγχειρίδιο η πορεία π.χ. *σωμάτων < σῶμα* δηλώνει ότι η λέξη στα αριστερά είναι η παράγωγη και στα δεξιά η πρωτότυπη.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. παιδάριον, υποκοριστικό // λογεῖον, τοπικό // θυρίς, υποκοριστικό // πυργίδιον, υποκοριστικό // παρθενών, περιεκτικό // μαγειρεῖον, τοπικό // παιδίσκη, υποκοριστικό // ξιφίδιον, υποκοριστικό.
2. παῖς, λόγος, θύρα, πύργος, παρθένος, μάγειρος, παῖς (ἦ), ξίφος.
3. 1-στ, τοπικό, 2-ε, περιεκτικό, 3-β, υποκοριστικό, 4-γ, υποκοριστικό, 5-α, περιεκτικό, 6-δ, υποκοριστικό.
4. 1-α, 2-α, 3-β, 4-γ, 5-α, 6-α, 7-α.
5. χωρίον, γραφεῖον, κίονιον (και κιονίσκος), θηρίον, ὀμμάτιον, ὠδεῖον.

Πρόσθετη άσκηση

Να αναζητήσετε στη ν.ε. δύο παράγωγα υποκοριστικά, περιεκτικά και τοπικά ουσιαστικά και να βρείτε το ουσιαστικό από το οποίο παράγονται.

[Απάντηση: πλανητάριο < πλανήτης, γλωσσάριο < γλώσσα, σφαιρίδιο < σφαίρα, ογκίδιο < όγκος, λιμεναρχείο < λιμενάρχης, καπηλέο < κάπηλος, περιστερώνας < περιστέρι, κοιτώνας < κοίτη].

Γ. Γραμματική

Ο διδακτικός στόχος είναι η εξοικείωση με την κλίση του οριστικού άρθρου, με τη β' κλίση και με τα δύο πρώτα πρόσωπα της προσωπικής αντωνυμίας.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. τῶ ὀφθαλμῶ, ταῖς νήσοις, τῷ ἀνθρώπῳ, τοῖς οἶνοῦς, τὸν ὄρκον, τοῖς ποτηρίοις.
3. σταδίους – αιτ. πληθ., Λουκιανός – ονομ. εν., ποταμῶν – γεν. πληθ., νήσῳ – δοτ. εν., τυροῦ – γεν. εν.
4. τοῦ μυστηρίου, τὴν νήσον, τοῖς σταδίοις, τὰ δένδρα, τῶν δώρων, τοῦ οἴκου, τὸν ἰατρόν, τῷ ἐφήβῳ, τοῦ καρποῦ, τοῖς ποταμοῖς, ταῖς ψήφοις, τοῖς γεωργοῦς, τοῖς ἀνθρώπους, τὸν Λουκιανόν.
5. α. ταῦροι, β. νόσου, ὀφθαλμούς, γ. ἄμπελοι, οἶνον, δ. σύμμαχοι, πολέμοι, βάραβροι, ε. θρήνον.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να συμπληρώσετε τα κενά με τον κατάλληλο τύπο του ουσιαστικού που σας δίνεται στην παρένθεση.
  - α. Πλέομεν οἷν πολὶν ..... (χρόνος).
  - β. Ἐπανσα τοῖς ..... (θρῆνος).
  - γ. Μακάριοι οἱ ..... (πτωχός) τῷ πνεύματι.
  - δ. Οἱ Φελλόποδες ..... (ἄνθρωπος) εἰσιν.
  - ε. Οἱ φίλοι τὸν ..... (οἶνος) πίνουσιν.
2. Να συμπληρώσετε τις καταλήξεις των ουσιαστικών και να τα τονίσετε: τριακοσίους σταδι....., ἀγρίους ταυρ....., λευκή νησ....., ἀγαθοῖς ἀνθρωπ....., μακράν ὁδ....., μεγάλους κινδυν....., βασιλείου σκηπτρ.....
3. Να μεταφέρετε τα ουσιαστικά που ακολουθούνται από παρένθεση στον άλλο αριθμό:
  - α. Ὁ νοῦς ἔστι δῶρον (.....) τῆς φύσεως.
  - β. Ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον (.....) βαλέτω (= ας ρίξει).
  - γ. Πείθομαι τοῖς παλαιοῖς νόμοις (.....).
  - δ. Ἐχω ἀμπέλους (.....) πολλάς.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Anderson, G.**, “Lucian, *Verae historiae*”, στο: Schmeling, G. (επιμ.), *The Novel in the Ancient World*, Mnemosyne Suppl. 159, Brill, Leiden, 1996, σσ. 555-561.
- Baldwin, B.**, *Studies in Lucian*, Hakkert, Toronto, 1973.
- Branham, R.B.**, *Unruly Eloquence: Lucian and the Comedy of Traditions*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 1989.
- Georgiadou, A. – Lamour, D.H.J.**, *Lucian’s science fiction novel*, True Histories: Interpretation and Commentary, Mnemosyne Suppl. 179, Brill, Leiden, 1998.
- Των ιδίων**, “The mirror of the moon: Lucian’s ‘Verae Historiae’ as philosophical parody”, *Hermes* 126 (1998), σσ. 310-325.
- Hall, J.**, *Lucian’s satire*, Arno Press, New York, 1981.
- Jones, C.P.**, *Culture and Society in Lucian*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 1986.
- Laird, A.J.W.**, “Fiction as a discourse of philosophy in Lucian’s *Verae Historiae*”, στο: Panayotakis, S., Zimmerman, M., Keulen, W. (επιμ.), *The Ancient Novel and Beyond*, Mnemosyne Suppl. 241, Brill, Leiden/Boston, 2003, σσ. 115-127.
- Μουλλάς, Π.**, *Λουκιανού Νεκρικοί και Εταιρικοί Διάλογοι*, Ωκεανίδα, Αθήνα, 2001.
- Ollier, T.**, *Histoire Vraie/Lucien*, Presses universitaires de France, Paris, 1962.
- Παπαϊωάννου, Β.**, *Λουκιανός, ο μεγάλος σατιρικός της αρχαιότητας. Συμβολή στην παρουσίαση της εποχής του, του βίου και του έργου του*, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη, 1976.
- Robinson, C.**, *Lucian and his Influence on Europe*, Chapel Hill, 1979.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Ἐγὼ μὲν τοῦτο αἰεὶ ποτε νομίζω, ὁποῖοί τινες ἂν οἱ προστάται ᾧσι, τοιαύτας καὶ τὰς πολιτείας γίγνεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶν Ἀθήνησι προεστηκότων ἔλεγόν τινες ὡς γινώσκουσι μὲν τὸ δίκαιον οὐδενὸς ἦττον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διὰ δὲ τὴν τοῦ πλήθους πενίαν ἀναγκάζεσθαι ἔφασαν ἀδικώτεροι εἶναι περὶ τὰς πόλεις, ἐκ τούτου ἐπεχείρησα σκοπεῖν εἴ πῃ δύνανται ἂν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐαυτῶν, ὀθενπερ καὶ δικαιοτάτων, νομίζων, εἰ τοῦτο γένοιτο, ἅμα τῇ τε πενίᾳ αὐτῶν ἐπικεκοιρηθῆσαι ἂν καὶ τῷ ὑπόπτου τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι. Σκοποῦντι δὴ μοι ἃ ἐπενόησα τοῦτο μὲν εὐθὺς ἀνεφαίνετο, ὅτι ἡ χώρα πέφυκεν οἷα πλείστας προσόδους παρέχεσθαι. Ὅπως δὲ γνωσθῆ ὅτι ἀληθές τοῦτο λέγω, πρῶτον διηγήσομαι τὴν φύσιν τῆς Ἀττικῆς. Οὐκοῦν τὸ μὲν τὰς ὥρας ἐνθάδε πρᾶτάτας εἶναι καὶ αὐτὰ τὰ γινόμενα μαρτυρεῖ· ἃ γοῦν πολλαχοῦ οὐδὲ βλαστάνειν δύναιτ' ἂν ἐνθάδε καρποφορεῖ. Ὡσπερ δὲ ἡ γῆ, οὕτω καὶ ἡ περὶ τὴν χώραν θάλαττα παμφορωτάτη ἐστίν. Καὶ μὴν ὅσαπερ οἱ θεοὶ ἐν ταῖς ὥραις ἀγαθὰ παρέχουσι, καὶ ταῦτα πάντα ἐνταῦθα προβαίτατα μὲν ἄρχεται, ὀψιαίτατα δὲ λήγει. Οὐ μόνον δὲ κρατεῖ τοῖς ἐπ' ἐνιαυτὸν θάλλουσί τε καὶ γηράσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αἰδία ἀγαθὰ ἔχει ἡ χώρα. Πέφυκε μὲν γὰρ λίθος ἐν αὐτῇ ἄφθοτος, ἐξ οὗ κάλλιστοι μὲν ναοί, κάλλιστοι δὲ βωμοὶ γίνονται, εὐπρεπέστατα δὲ θεοὶς ἀγάλ-

ματα· πολλοὶ δ' αὐτοῦ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι προσδέονται. Ἔστι δὲ καὶ γῆ ἡ σπειρομένη μὲν οὐ φέρει καρπὸν, ὀρυττομένη δὲ πολλαπλασίους τρέφει ἢ εἰ σῖτον ἔφερε. Καὶ μὴν ὑπάργυρός ἐστι σαφῶς θεία μοῖρα.

Ξενοφῶν, Πόροι ἢ Περί Προσόδων 1.1-5
Ἔκδοση: E.C. Marchant (OCT), 1900-1920

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Για τον βίο και το έργο του Ξενοφῶντα βλ. **Ενότητα 3**.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Στις πραγματείες του Ξενοφῶντα ανήκει και το έργο *Πόροι ἢ Περί Προσόδων*, που γράφτηκε στην ώριμη φάση της ζωής του και μας δίνει πολλές πληροφορίες για την οικονομική κατάσταση και γενικότερα για τον βίο της Αθήνας εκείνης της εποχής. Ο Ξενοφῶν, αφορμώμενος από τον ισχυρισμό Αθηναίων πολιτικών ότι η έλλειψη οικονομικών πόρων εξωθεί την Αθήνα να συμπεριφέρεται με άδικο τρόπο σε άλλες πόλεις, προτείνει ένα πρόγραμμα εξυγίανσης των οικονομικών, αλλά και ταυτόχρονα πλουτισμού της Αθήνας. Προτείνει, λοιπόν, τη στροφή σε προσοδοφόρες δραστηριότητες, όπως η ανάπτυξη της παραγωγής στα ορυχεία του Λαυρίου, και συστήνει γενικότερα την κρατική στήριξη της οικονομίας. Στην ουσία το πρόγραμμά του στοχεύει στην εξαρχής ανάπτυξη μιας νέας Αθηναϊκής Συμμαχίας η οποία θα βασίζεται πλέον σε ειρηνική βάση και, από αυτή την άποψη, οι προτάσεις του συνάδουν με τη γραμμή του Ευβούλου, Αθηναίου πολιτικού του 4ου αι. π.Χ., περί φιλειρηνικής πολιτικής.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν στοιχεία του αθηναϊκού βίου και των πλουτοπαραγωγικών πηγών της πόλης,
- να συνειδητοποιήσουν τη σχέση μεταξύ πλουτοπαραγωγικών πόρων και ανάπτυξης μιας περιοχής (κρίνοντας ειδικότερα από τη δική τους περιοχή και από άλλες ελληνικές πόλεις).

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

- Οι μαθητές καλούνται να θυμηθούν από την Ενότητα 3 μερικές από τις βασικές ασχολίες των Αθηναίων και ποια συμπεράσματα είχαν εξαγάγει για τον οικονομικό χαρακτήρα της πόλης.
- Με βάση τα δεδομένα της εποχής, που γνωρίζουν και από το μάθημα της ιστορίας, μπορούν να διατυπώσουν τη γνώμη τους σχετικά με το εάν η πόλη της Αθήνας ήταν οικονομικά ασθενής ή ισχυρή.
- Οι μαθητές θα ήταν χρήσιμο, απαντώντας σε ανάλογες ερωτήσεις, να κατηγοριοποιήσουν τους τομείς της αθηναϊκής οικονομίας και να φανταστούν τη ζωή των κατοίκων της.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

2. Στην περίπτωση της αξιοποίησης ίσως πρέπει να επισημανθεί ότι η προσπάθεια των σύγχρονων Ελλήνων ξεπέρασε κάποια όρια, με αποτέλεσμα να υπάρχουν και δυσάρεστες συνέπειες, π.χ. η «αξιοποίηση» των ακτών και η ουσιαστική καταστροφή των βουνών και του περιβάλλοντος. Εξάλλου η Αττική δεν μπορούσε να εξαιρεθεί από τη σύγχρονη «ανάπτυξη» που συνεπάγεται την αλλοίωση του περιβάλλοντος. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην αρχαία Αθήνα υπήρχαν τρεις ποταμοί (Ιλισσός, Κηφισός, Ηριδανός) που σήμερα έχουν εξαφανιστεί. Το συμπέρασμα είναι ότι, πέρα από τη φυσική αλ-

λαγή του τοπίου, η φθορά έχει φτάσει σε επικίνδυνο σημείο. Όσον αφορά τον ορυκτό πλούτο που αναφέρει το κείμενο, αυτός εξαντλήθηκε νωρίς (πβ. τα Λαυρεωτικά στη σύγχρονη εποχή).

3. [Βλ. και την απάντηση στην ερώτηση 2 της Ενότητας 3]. Όσον αφορά τους παράγοντες που έστρεψαν τους Αθηναίους σε αυτές τις δραστηριότητες, πρέπει να αναφέρουμε ότι η Αθήνα περιβάλλεται από θάλασσα και μόνο προς βορρά επικοινωνεί με την ξηρά· επίσης ότι το κλίμα και το έδαφος ωθούσαν τους κατοίκους προς τις δραστηριότητες που περιγράψαμε στην Ενότητα 3, όπως βεβαίως και το πνεύμα και η εφευρετικότητά τους.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Πώς κρίνετε την επιχειρηματολογία του Ξενοφώντα, ο οποίος σχολιάζει την άποψη κάποιων Αθηναίων αρχόντων ότι η πενία των πολιτών αναγκάζει τους Αθηναίους να αδικούν τους άλλους Έλληνες;
2. Ποια συμπεράσματα βγάζετε για την οικονομία με βάση την περιγραφή των πόρων που δίνει ο Ξενοφών;
3. Ποια επαγγέλματα ευνοούσε η γη της Αττικής όπως την περιγράφει ο Ξενοφών; Να λάβετε υπόψη σας ότι έχετε διδαχτεί στην Ενότητα 3.
4. Ποιες όψεις της πόλης, όπως περιγράφονται στο κείμενο, κάνουν την Αθήνα ξεχωριστή ακόμη και για τα σημερινά δεδομένα;
5. Ποια εντύπωση για το αττικό τοπίο και κλίμα αποκομίζετε από το κείμενο του Ξενοφώντα; Ποιες σκέψεις κάνετε συγκρίνοντάς το με όσα ισχύουν σήμερα;

Δημιουργικές-διαθεματικές δραστηριότητες

1. Αν μένετε στην Αθήνα ή την έχετε επισκεφτεί, σημειώστε τις αλλαγές που θα παρατηρούσε ο Ξενοφών αν επισκεπτόταν σήμερα την πρωτεύουσα.
2. Μπορείτε να γράψετε ένα ανάλογο σύντομο κείμενο για τη δική σας πόλη, στο οποίο να αναφέρετε τα πλεονεκτήματα και τις ιδιαιτερότητές της στον οικονομικό τομέα;

B1. Λεξιλογικός Πίνακας

Ο διδακτικός στόχος είναι η επαφή των μαθητών με το ουσιαστικό ή γη και με τα παράγωγα και σύνθετά του σε α.ε. και ν.ε.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. α. δίνω γη και ύδωρ = παραδίνομαι άνευ όρων, χωρίς αντίσταση.
β. η Γη της Επαγγελίας = κυριολεκτικά: ο τόπος τον οποίο ο Θεός είχε υποσχεθεί στους Εβραίους, κατ' επέκταση, ο Παράδεισος // μεταφορικά: ο νοητός τόπος όπου αναμένεται εκπλήρωση των προσδοκιών κάποιου.
γ. όπου γης και πατρίς = θεωρεί κάποιος πατρίδα του τον τόπο όπου ζει καλά.
2. α. υπόγεια, β. γεωλόγοι, γ. γηπέδου, δ. γεωτρήσεις, ε. επίγειος.

B2. Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η εξοικείωση των μαθητών με την παραγωγή ουσιαστικών από ουσιαστικά (β' μέρος).

Η διδασκαλία ξεκινάει με ένα συνοπτικό πίνακα καταλήξεων με παραδείγματα από την παρούσα ή από προηγούμενες Ενότητες, αλλά και με λέξεις οικείες από τη ν.ε.

Εθνικά

Είναι ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να γίνει μια άσκηση σύγκρισης α.ε και ν.ε. σε συγκεκριμένα παραδείγματα, όπως η άσκηση 1 του Βιβλίου του Μαθητή. Έτσι μπορεί να βρει αφορμή ο εκπαιδευτικός να σχολιάσει τύπους που παρουσιάζουν μορφολογική ομοιότητα μεταξύ α.ε. και ν.ε.

Πατρωνυμικά – γονεωνυμικά

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν απλώς, καθώς δεν απαντούν σε πολλά κείμενα.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. Θεσσαλονικιός (Σαλονικιός), Μυκονιάτης, Αιγινίτης, Κορίνθιος, Ζακυνθινός, Πελοποννήσιος, Ηρακλειώτης, Χανιώτης, Χιώτης.
2. Έρετρια → Έρετρι-εύς (εθνικό) // γράμμα → γραμματ-εύς (παρώνυμο) // άετός → άετ-ιδεύς (γονεωνυμικό) // Κρόνος → Κρον-ίδης (πατρωνυμικό) // Μήλος → Μήλ-ιος (εθνικό) // πρέσβυς → πρεσβύ-της (παρώνυμο) // Μυτιλήνη → Μυτιλην-αίος (εθνικό).
3. 1-γ, 2-β, 3-α, 4-α, 5-β.
4. Ίππεύς, Τανταλίδης, Αιγύπτιος, πελαργιδεύς, Ρόδιος, δημότης

Πρόσθετες ασκήσεις

1. άλιεύς, Θηβαίος, Μήλιος, Σταγειρίτης: Να κατατάξετε τα ουσιαστικά σε μία από τις κατηγορίες που δίνονται στην παρένθεση (εθνικά, παρώνυμα ή πατρωνυμικά).
2. Να συμπληρωθούν οι καταλήξεις των παρακάτω παράγωγων ουσιαστικών:
α. γεφύρ..... (υποκοριστικό), β. Μιλής..... (εθνικό), γ. διδασκαλ..... (τοπικό), δ. Ζακύνθ..... (εθνικό), ε. πινακ..... (υποκοριστικό), στ. πλαταν..... (περιεκτικό).

Γ. Γραμματική

Διδακτικοί στόχοι:

Να μελετήσουν οι μαθητές:

- την κλίση της οριστικής ενεστώτα του ρ. *είμι*,
- την κλίση της οριστικής ενεστώτα και μέλλοντα ε.φ. των φωνηεντόληκτων βαρύτονων ρημάτων,
- τον σχηματισμό της οριστικής μέλλοντα των αφωνόληκτων βαρύτονων ρημάτων.

Οι μαθητές είναι σκόπιμο να ακούσουν ότι το ρ. *είμι* χρησιμοποιείται στην α.ε. ως βοηθητικό. Μπορούν οι ίδιοι να αναφέρουν ποια ρήματα χρησιμοποιούνται ως βοηθητικά στη ν.ε.

Σκόπιμο είναι να γίνει αναφορά στο ευφωνικό -ν' οι μαθητές ενδέχεται να μην καταλαβαίνουν γιατί έχει τεθεί σε παρένθεση. Επίσης, να αναφερθεί ότι αυτό ισχύει και για τα υπόλοιπα ρήματα.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να συνδέσετε τις φράσεις της στήλης Α' με τα ρήματα της στήλης Β', ώστε να προκύψουν ολοκληρωμένες προτάσεις:

A'	B'
α. Ἡμεῖς προγόνων ἀγαθῶν	1. εἶμι
β. Σὺ ὁ υἱός μου	2. ἐστέ
γ. Ἐγὼ διδάσκαλός	3. εἶ
δ. Ὑμεῖς ἀγαθῶν προγόνων	4. ἐσμεν

2. Να συμπληρώσετε τον κατάλληλο τύπο οριστικής ενεστώτα του ρ. *εἰμί* στις παρακάτω φράσεις:
- Ἐγώ ..... τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.
  - Ἑμεῖς ἄνδρες ἀγαθοὶ .....
  - Οἱ ἐχθροὶ ἐν τῇ πόλει .....
  - Ἡμεῖς μαθηταὶ Σωκράτους .....
3. Να κλίνετε τον ενεστώτα και το μέλλοντα οριστικής των ρημάτων *πλάττω*, *κρύπτω*, *φυλάττω*, *ἀριόττω*, *ἀλλάττω*.
4. Να μεταφέρετε τα παρακάτω ρήματα στο ίδιο πρόσωπο της οριστικής μέλλοντα: *τρέπει*, *τρίβομεν*, *κρύπτετε*, *τάπτεις*, *ἄρχουσι*, *ταράττεις*, *φράζομεν*, *χαράττει*, *κηρύττετε*, *φυλάττομεν*, *γυμνάζω*.
5. Να μεταφέρετε το ρήμα στον κατάλληλο αριθμό και στο κατάλληλο πρόσωπο, στο χρόνο που ζητείται:
- Ἡμεῖς _____ (ἄρχω, μέλλ.) δικαίως.
  - Σωκράτης ἐν Ἀθήναις _____ (διατρίβω, μέλλ.).
  - Ἡ Θετταλία _____ (παράγω, μέλλ.) σῖτα.
  - Οἱ θεαταὶ _____ (θαυμάζω, μέλλ.) τὰς ἀρετὰς τῶν νεανιῶν.
  - Οἱ Πέρσαι _____ (παιδεύω, ενεστ.) τοὺς νέους.
  - Ἑμεῖς _____ (πιστεύω, μέλλ.) τοῖς ὑμετέροις ὀφθαλμοῖς.
  - Οἱ Ἀθηναῖοι ἐορτὴν _____ (ἔχω, ενεστ.).
  - Γεωργοῦ παῖδες _____ (στασιάζω, μέλλ.).
  - Οἱ σύμμαχοι _____ (φυλάττω, μέλλ.) τὸν ἐν Δελφοῖς θησαυρόν.
  - Κορίνθιοι _____ (καταμηνύω, ενεστ.) τοὺς ληστὰς.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Anderson, J.K.**, *Ξενοφών. Η ζωή και το έργο του*, μτφρ. Π. Μοσχοπούλου, επιμ. Α. Μαρκαντωνάτος, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002.
- Böckh, A.**, *The Public Economy of Athens*, μτφρ. G.C. Lewis, Arno Press, New York, 1976.
- Bury, J.B.**, *Οι αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί*, μτφρ. Φ. Βώρος, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999⁴.
- Chatelet, F.**, *Η γέννηση της Ιστορίας. Η διαμόρφωση της ιστορικής σκέψης στην αρχαία Ελλάδα*, τόμος 1: μτφρ. Α. Κασίμη, τόμος 2: μτφρ. Δ. Κίκιζας, Σμίλη, Αθήνα.
- Dillery, J.**, “Xenophon’s *Poroi* and Athenian Imperialism”, *Historia* 42 (1993), σσ. 1-11.
- Του ίδιου**, *Xenophon and the History of his Times*, Routledge, London/N.Y., 1995.
- Emlyn-Jones, C. - Hardwick, L.**, *Αθήνα: ο χρυσός αιώνας*, μτφρ. Σ. Σταυροπούλου, εκδ. Κουτσουμπός, Αθήνα, 1992.
- Gauthier, P.**, *Un commentaire historique des Poroi de Xénophon*, Librairie Droz, Geneve-Paris, 1976.
- Hardwick, L.**, *Κοινωνική ιστορία της αρχαίας Αθήνας*, μτφρ. Ντ. Αλβανού, εκδ. Κουτσουμπός, Αθήνα, 1985.
- Κατσουλάκος, Θ.**, *Οι απόψεις του Ξενοφώντα για την Ιστορία*, Πατάκης, Αθήνα, 1999.
- Κονταράτος, Α.**, *Ξενοφών αρχαίος. Θεμελιωτής της σύγχρονης διοίκησης*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1996.
- Samons, L.**, *Empire of the Owl: Athenian Imperial Finance*, *Historia Einzelschriften* 142, Steiner, Stuttgart, 2000.
- Τσιμπουκίδης, Δ.**, *Αρχαία ελληνική ιστορική σκέψη*, Εντός, Αθήνα, 1999.
- Vidal-Naquet, P.**, *Οι Έλληνες, οι ιστορικοί, η δημοκρατία. Η μεγάλη απόκλιση*, μτφρ. Α. Μεθενίτη – Α. Στεφανής, Πατάκης, Αθήνα, 2002.
- Του ίδιου**, *Πέρα από την Αρχαία Ελληνική Δημοκρατία. Δοκίμια αρχαίας και νεότερης ιστοριογραφίας*, μτφρ. Θ. Μιχαήλ, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1999.

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Ἐλαφος εὐμεγέθης ὥρα θέρους δίψῃ λειπόμενος παραγίνεται ἐπὶ τινα πηγὴν διανγῆ καὶ βαθεῖαν καὶ πῶν ὅσον ἤθελεν προσεῖχεν τῇ τοῦ σώματος ἰδέα. Καὶ μάλιστα μὲν ἐπήνει τὴν φύσιν τῶν κεράτων ἀνατεταμένων τε εἰς πολὺν ἀέρα καὶ ὡς κόσμος εἶη παντὶ τῶ σώματι. Ἐψεγεν δὲ τὴν τῶν σκελῶν λεπτότητα ὡς οὐχ οἶων τε ὄντων φέρειν πᾶν τὸ βάρος. Ἐν οἷς δὲ πρὸς τούτοις ἦν, ὑλακὴ τε κυνῶν αἰφνιδίως ἀκούεται καὶ κυνηγέται πλησίον. Ὁ δὲ πρὸς φυγὴν ὥρμα καὶ μέχρις ὅπου διὰ πεδίου ἐποιεῖτο τὸν δρόμον ἔσφζετο ὑπὸ τῆς ὠκυτότητος τῶν σκελῶν. Ἐπεὶ δὲ εἰς πυκνὴν καὶ δασεῖαν ὕλην ἐνέπεσεν, ἐμπλακέντων αὐτῶ τῶν κεράτων ἐάλω, πείρα μαθῶν ὅτι ἄρα ἄδικος ἦν τῶν ἰδίων κριτῆς ψέγων μὲν τὰ σφζοντα αὐτόν, ἐπαινῶν δὲ ὑφ' ὧν προδέδοται.

Αἰσώπου Μῦθοι 1 (Fabulae Dosithei)

Ἐκδοσὴ: A. Hausrath – H. Hunger, *Corpus Fabularum Aesopicarum*, 21959

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Υπάρχουν πολλές απόψεις σχετικά με την ιστορικότητα του Αἰσώπου. Η πρώτη αναφορά σε μύθους που σκοπό έχουν να διασαφηνίσουν κάτι ή να στηρίξουν ένα επιχειρήμα βρίσκεται στον Ησίοδο (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 202-212), όπου παρουσιάζεται ο μύθος του αηδονιού που υποτάσσεται στη δύναμη του γερακιού. Τέτοιου τύπου ιστορίες άρχισαν να αποδίδονται στον Αἰσώπο τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ. (βλ. ενδεικτικά Ἄριστοφάνης, *Σφήκες*, στ. 566: οἱ δὲ λέγουσιν μύθους ἡμῖν, οἱ δ' Αἰσώπου τι γέλοιον).

Η παράδοση διέσωσε τη βιογραφία του Αἰσώπου σε δύο αρχαίες παραλλαγές εμπλουτισμένες με επεισόδια ψυχαγωγικού χαρακτήρα. Περίπου στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. ο Δημήτριος ο Φαληρέυς δημοσίευσε την πρώτη γνωστή συλλογή των μύθων με τον τίτλο *Λόγων Αἰσωπειῶν Συναγωγὴ*, η οποία προφανώς είχε εκπαιδευτική χρήση (βλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* 5.5.80). Οι μύθοι σώζονται σε τρεις συλλογές και οφείλουν την ύπαρξή τους στο εκδοτικό ενδιαφέρον του 10ου και 11ου αιώνα.

Ο Βυζαντινός λόγιος και μοναχός Μάξιμος Πλανουδής σημειώνει ότι ο Αἰσώπος έπλαθε διδακτικούς μύθους να προτρέψει τους ανθρώπους να εναρμονιστούν με τους φυσικούς νόμους.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να έρθουν σε επαφή με έναν αισώπειο μύθο,
- να αντιληφθούν το μήνυμα που εκφράζεται μέσα από το μύθο: πολλές φορές δεν αναγνωρίζουμε τη σημασία πραγμάτων που αξίζουν πραγματικά την προσοχή μας,
- να εκφράσουν τις προσωπικές τους απόψεις σχετικά με το περιεχόμενο και το μήνυμα του μύθου.

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

- Ρωτήστε τους μαθητές σε ποιον συγγραφέα τούς παραπέμπει η λέξη «μύθος». Αν έχουν διαβάσει μύθους του Αισώπου, ζητήστε τους να σας πουν ποιοι είναι συνήθως οι πρωταγωνιστές των μύθων αυτών (επί το πλείστον ζώα). Η εικόνα της σ. 46 μπορεί να χρησιμεύσει ως αφόρμιση.
- Ενδιαφέρουσα και χρήσιμη θα ήταν η αναφορά στο τι διδάσκει αυτός ο μύθος στον σύγχρονο έφηβο. Η ελλιπής αυτοπεποίθηση, η συνεχής υπερέτιμηση της εξωτερικής εμφάνισης, οι αγωνιώδεις προσπάθειες για την απόκτηση του «τέλειου σώματος» (με συνέπειες στην υγεία), ακόμη και η μανιώδης ενασχόληση με το ντύσιμο και τον καλλωπισμό σε καθημερινή βάση, είναι χαρακτηριστικά των σύγχρονων εφήβων του δυτικού κόσμου και των πλούσιων χωρών της Ανατολής. Η μη αναγνώριση του πνευματικού πλούτου ή των ταλέντων, αντίθετα, αποδεικνύει την έλλειψη αυτογνωσίας των εφήβων, την ευθύνη για την οποία φέρουν σε μεγάλο βαθμό η οικογένεια και το σχολείο.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

3. Διδάσκει ότι δεν πρέπει να δίνουμε σημασία μόνο στο όμορφο, αλλά και στο χρήσιμο και ωφέλιμο.
4. Τέτοια ισορροπία μάλλον δεν υπήρξε ποτέ και είναι αμφίβολο αν θα μπορούσε ποτέ να υπάρξει. Στα ομηρικά έπη η ιδανική κατάσταση ήταν να είναι κάποιος και όμορφος και γενναίος. Η παράδοση όμως έλεγε ότι ο Όμηρος (άνθρωπος με πλούσιο εσωτερικό κόσμο) είχε ένα σωματικό ελάττωμα. Το ίδιο και ο Αίσωπος, που ήταν (σύμφωνα με την παράδοση) άσχημος, όπως εξάλλου και ο Σωκράτης. Ο λυρικός ποιητής Αρχίλοχος υποστήριζε σε ένα ποίημά του ότι του αρκούσε ο στρατηγός που τον οδηγούσε στη μάχη να είναι ικανός και γενναίος, κι ας ήταν άσχημος και στραβοπόδης. Στη σημερινή εποχή βλέπουμε πολλές φορές την καλή εξωτερική εμφάνιση να αποτελεί προϋπόθεση επιτυχίας ακόμη και σε επαγγέλματα στα οποία αυτή δεν παίζει μεγάλο ρόλο. Δεν είναι ωστόσο και λίγες οι φορές που τα σωματικά ελαττώματα παραμερίζονται μπροστά στις πνευματικές ικανότητες.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι άνθρωποι συνηθίζουν να λένε μύθους και ιστορίες για να περάσουν μηνύματα σχετικά με ανθρώπινα χαρακτηριστικά ή αδυναμίες;
2. Γιατί πιστεύετε ότι οι άνθρωποι δίνουν υπερβολική πολλές φορές σημασία στην εξωτερική ομορφιά; Ποιοι παράγοντες επιβάλλουν αυτή τη συμπεριφορά;
3. Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες έχετε υπερετιμήσει στοιχεία του χαρακτήρα σας και έχετε υποτιμήσει άλλα;
4. Οι αρχαίοι Έλληνες αγαπούσαν το ωραίο. Από ποιες πτυχές της ζωής τους φαίνεται αυτό;
[Απάντηση: Το σύνολο των υπολειμμάτων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού μαρτυρεί τη βαθιά αγάπη των Ελλήνων για το ωραίο. Τα αγάλματα, τα κτίσματα, τα κτερίσματα των τάφων και τα κοσμήματα που σώζονται από διάφορες περιόδους του αρχαίου ελληνικού κόσμου διακρίνονται για την πρακτικότητα αλλά και για την καλλιτεχνική αξία τους. Πολλά αρχαιολογικά ευρήματα σχετίζονται με καλλωπιστικές δραστηριότητες. Η φροντίδα των αρχαίων Ελλήνων για το σώμα τους και η συστηματική ενασχόληση με τον αθλητισμό επίσης ενισχύουν την αντίληψη αυτή. Σε ιδεολογικό επίπεδο, δεν είναι τυχαίο ότι στη φράση με την οποία δηλώνεται ο χρηστός άνθρωπος (*καλὸς κἀγαθός*) περιλαμβάνεται μια λέξη ηθικού και μια λέξη αισθητικού περιεχομένου. Τέλος,

από δικανικούς λόγους και άλλες πηγές αντλούμε την πληροφορία ότι η κακή εξωτερική εμφάνιση αποτελούσε –τουλάχιστον για τους αρχαίους Αθηναίους– σοβαρό μειονέκτημα.]

Δημιουργική-διαθεματική δραστηριότητα

Το πρότυπο της όμορφης γυναίκας ή του όμορφου άντρα κατακλύζει τη σύγχρονη διαφήμιση. Ιδιαίτερα οι γυναίκες, αλλά και οι άντρες, όλο και πιο συχνά προσπαθούν με κάθε τρόπο να βελτιώσουν την εξωτερική τους εμφάνιση. Χρησιμοποιώντας ως αφορμή το μύθο του Αισώπου (θα τον αναφέρετε στην εισαγωγή), γράψτε ένα σύντομο άρθρο για τη σχολική εφημερίδα με (προτεινόμενο) τίτλο «Η ομορφιά δεν είναι το παν».

B1. Λεξιλογικός Πίνακας

Ο διδακτικός στόχος είναι η επαφή των μαθητών με α.ε και ν.ε. παράγωγα και σύνθετα του ρ. πίνω.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. α. δείχνω απεριόριστη εμπιστοσύνη σε κάποιον // β. σιωπώ, δε μιλώ // γ. στενοχωριέμαι λόγω μιας αρνητικής κατάστασης, πικραίνομαι.
2. α. ποτήρια, β. πόσιμο, γ. πρόποση, δ. πιωμένος, ποτό, ε. ποτοαπαγόρευση, στ. συμπόσιο.

B2. Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η επαφή των μαθητών με την παραγωγή ουσιαστικών από ρήματα που δηλώνουν το πρόσωπο που ενεργεί, την ενέργεια, την κατάσταση και το αποτέλεσμα ενέργειας.

Η διδασκαλία ξεκινά και σε αυτή την Ενότητα σχεδιαγραμματικά με πίνακα στον οποίο δίνονται συνοπτικά οι καταλήξεις των ουσιαστικών που παράγονται από ρήματα, με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από λέξεις οικείες στους μαθητές.

Πριν από τη διδασκαλία της Ενότητας κρίνεται σκόπιμο να θυμηθούν οι μαθητές τον τρόπο με τον οποίο εντοπίζουν το θέμα των λέξεων, για να μπορούν να προσθέσουν και εκείνοι μόνοι τους τις παραγωγικές καταλήξεις στις ασκήσεις που θα ακολουθήσουν την Ενότητα.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. 1-β, 2-α, 3-γ, 4-β, 5-γ, 6-γ, 7-β, 8-α, 9-β.
2. 1-β, η, 2-ζ, θ, 3-ε, 4-γ, στ, 5-α, δ, ι.
3. *παίδευμα*: αποτέλεσμα ενέργειας // *θεατής*: πρόσωπο που ενεργεί // *τιμητής*: πρόσωπο που ενεργεί // *παίδευσις*: ενέργεια // *φθορά*: ενέργεια, κατάσταση // *τίμημα*: αποτέλεσμα ενέργειας // *βοσκή*: ενέργεια, κατάσταση // *θέμα*: αποτέλεσμα ενέργειας // *βοσκός*: πρόσωπο που ενεργεί // *παιδευτής*: πρόσωπο που ενεργεί.
4. *ἡ παῦ-σις, ἡ στροφ-ή, ὁ αἰλλη-τής, ὁ πομπ-ός, ὁ τοκ-ετός, τὸ ποίη-μα, τὸ μῆνυ-μα*.
5. Μερικά αντιπροσωπευτικά/ενδεικτικά παραδείγματα: (Ενότητα 2) *τροφός* = πρόσωπο που ενεργεί, *γραμματισταί* (*γραμματιστής*) = πρόσωπο που ενεργεί, *γράμματα* (*γράμμα*) = αποτέλεσμα ενέργειας, *κιθαρισταί* (*κιθαριστής*) = πρόσωπο που ενεργεί, (Ενότητα 3) *τροφὴν* (*τροφή*) = ενέργεια, κατάσταση, *χλαμνδουργία* = ενέργεια, *ἔξωμιδοποιάς* (*ἔξωμιδοποιία*) = ενέργεια, (Ενότητα 4) *κῆμα* = αποτέλεσμα ενέργειας, (Ενότητα 5) *ἀγάλματα* (*ἄγαλμα*) = αποτέλεσμα ενέργειας, *πενία* = κατάσταση.

Γ. Γραμματική

Ο διδακτικός στόχος είναι η εξοικείωση των μαθητών με τις καταλήξεις και τους κανόνες της α' κλίσης των ουσιαστικών.

Στο εγχειρίδιο του μαθητή υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες αναφορικά με την α' κλίση. Οι μαθητές είναι σημαντικό να κατανοήσουν τους κανόνες, είτε πρόκειται για κανόνες τονισμού είτε για κανόνες ορθογραφικούς.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

- στρατιώτου, θεατήν, νομοθέτου, κεφαλάς, μανδύα, ιδιωτών.
- τήν ἀνδρείαν, τῆ μάξιη, τῆς βοηθείας, αἱ χῶραι, τοὺς ἐργάτας, ὃ μαθηταί, τῆς βασιλείσης, τῶν ἀθλητῶν, τῷ ἐργάτῃ, τοῖς τεχνίταις, τῇ ἰδέα, τῇ ὕλῃ.
- α. στρατιῶται, ἀπορία, β. πολιτῶν, γ. παρασκευῆς, δ. πρεσβῦται, ἀρετάς, νεανιῶν, ε. τιμῆς, νικηταί.
- δημοσία δαπάνη, ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, δόξα τῷ θεῷ, ἐν βρασιμῶ ψυχῆς, ἐφ ὅλης τῆς ὕλης, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ.

Πρόσθετες ασκήσεις

- Να εντοπίστε τα πρωτόκλιτα ουσιαστικά που υπάρχουν στο κείμενο της Ενότητας και να τα μεταφέρετε στην ίδια πτώση του άλλου αριθμού.
- Να σχηματίσετε φράσεις μεταφέροντας τα ουσιαστικά που δίνονται στην παρένθεση στο ίδιο γένος, αριθμό και πτώση με τα επίθετα:
πάση ..... (θυσία) / γενναίου ..... (στρατιώτης) / καλῇ τῇ ..... (δόξα) / μέγαλην ..... (τόλμη) / μεγίστων ..... (τιμῆ) / ἱκανῶν ..... (τοξότης) / πολλῶν ..... (ὀπώρα) / μεγίστης ..... (κομδῆ).
- Να μεταφέρετε τα ουσιαστικά στην ίδια πτώση του άλλου αριθμού:
λίμναι ..... , πελάτου ..... , τεχνίταις ..... , ὃ ὀπλίται ..... κριτῶν ..... , ὃ καθηγηταί ..... , νησιωτῶν ..... , μαθητριῶν ..... , στρατιώταις .....

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Zafiroopoulos, C., *Ethics in Aesop's Fables: The Augustana Collection*, Mnemosyne Suppl. 216, Brill, Leiden, 2001.
- Λιάπα, Α., *Αισώπου Μύθοι*, Εξάντας, Αθήνα, 1993.
- Μερακλής, Μ.Γ., «Το αισώπειο ζήτημα», *Διαβάζω* 167 (1987), σσ. 23-29.
- Παπαδημητρίου, Ι.Θ., *Αισώπεια και Αισωπικά*, Αθήνα, 1987.
- Του ίδιου, «Η Μυθιστορία του Αισώπου», *Αρχαιογνωσία* 7 (1991-1992), σσ. 181-188.
- Του ίδιου, *Aesop as an Archetypal Hero*, Hellenic Society for Humanistic Studies, Athens, 1997.
- Παπαθομώπουλος, Μ., *Πέντε δημώδεις μεταφράσεις του Βίου του Αισώπου*, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999.
- Του ίδιου, *Ο Βίος του Αισώπου. Η παραλλαγή W* (editio princeps), Παπαδήμας, Αθήνα, 1999.
- Perry, B.E., *Aesopica: A Series of Texts Relating to Aesop or Ascribed to him...*, vol. I, Greek and Latin Texts, Urbana, Illinois, 1952 (ανατ. 1980).
- Του ίδιου, *Studies in Text History of the Life and Fables of Aesop*, American Philological Association, Philological Monographs 7, Haverford, Pennsylvania, 1936.

Σταμουλάκης, Ι.Π. – Μακρυγιάννη, Ε.Α., *Η Περιοδική παραλλαγή της Μυθιστορίας του Αισώπου* (μετάφραση), Αθήνα, 1999.

van Dijk, G.J., *Αἴνιοι, λόγοι, μῦθοι: Fables in Archaic Classical and Hellenistic Greek Literature, With A Study of the Theory and Terminology of the Genre*, Mnemosyne Suppl. 166, Brill, Leiden, 1997.

Χορεάνθη, Ε., «Η διαχρονική λειτουργία των αισώπειων μύθων», *Διαβάζω* 167 (1987), σσ. 35-38.

Ενδεικτική δικτυογραφία

<http://www.edc.uoc.gr/workswb/2475/>

<http://www.school-for-champions.com/education/aesopsvalues.htm>

http://www.education-world.com/a_lesson/lesson279.shtml

<http://www.edu.uleth.ca/currlab/handouts/ancientgreece.html>

<http://www.pacificnet.net/~johnr/aesop/lessons.html>

Ενδεικτικοί τίτλοι εκπαιδευτικού λογισμικού

Οι μῦθοι του Αισώπου, Multimedia Ηλεκτρονικές Εκδόσεις (Εκδ. Λιβάνη), Αθήνα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἐς Γόρδιον παρῆλθε, πόθος λαμβάνει αὐτὸν ἀνελθόντα ἐς τὴν ἄκραν, ἵνα καὶ τὰ βασιλεία ἦν τὰ Γορδίου καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Μίδου, τὴν ἄμαξαν ἰδεῖν τὴν Γορδίου καὶ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀμάξης τὸν δεσμόν. Λόγος δὲ περὶ τῆς ἀμάξης ἐκείνης παρὰ τοῖς προσχώροις πολὺς κατεῖχε, Γόρδιον εἶναι τῶν πάλαι Φρυγῶν ἄνδρα πένητα καὶ ὀλίγην εἶναι αὐτῷ γῆν ἐργάζεσθαι καὶ ζεύγη βοῶν δύο· καὶ τῷ μὲν ἄροτριᾶν, τῷ δὲ ἀμαξεύειν τὸν Γόρδιον. Καὶ ποτε ἄροῦντος αὐτοῦ ἐπιστῆναι ἐπὶ τὸν ζυγὸν ἀετὸν καὶ ἐπιμεῖναι ἔστε ἐπὶ βουλυτὸν καθήμενον· τὸν δὲ ἐκπλαγέντα τῇ ὄψει ἰέναι κοινώσοντα ὑπὲρ τοῦ θεοῦ παρὰ τοὺς Τελμισσέας τοὺς μάντιες· εἶναι γὰρ τοὺς Τελμισσέας σοφοὺς τὰ θεῖα ἐξηγεῖσθαι καὶ σφισιν ἀπὸ γένους δεδόσθαι αὐτοῖς καὶ γυναῖξιν καὶ παισὶ τὴν μαντείαν. Προσάγοντα δὲ κόμη τινὶ τῶν Τελμισσέων ἐντυχεῖν παρθένῳ ὕδρουομένη καὶ πρὸς ταύτην εἰπεῖν ὅπως οἱ τὸ τοῦ ἀετοῦ ἔσχε· τὴν δέ, εἶναι γὰρ καὶ αὐτὴν τοῦ μαντικοῦ γένους, θύειν κελύσαι τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ, ἐπανελθόντα ἐς τὸν τόπον αὐτόν. Καί, δεηθῆναι γὰρ αὐτῆς Γόρδιον τὴν θυσίαν ξυνεπισημομένην οἱ αὐτὴν ἐξηγήσασθαι, θῦσαι τε ὅπως ἐκείνη ὑπετίθετο τὸν Γόρδιον καὶ ξυγγενέσθαι ἐπὶ γάμῳ τῇ παιδί καὶ γενέσθαι αὐτοῖν παῖδα Μίδαν ὄνομα. Ἦδη τε ἄνδρα εἶναι τὸν Μίδαν καλὸν καὶ γενναῖον καὶ ἐν τούτῳ στάσει πιεζεσθαι ἐν σφισὶ τοὺς Φρύγας, καὶ γενέσθαι αὐτοῖς χρησίμους, ὅτι ἄμαξα ἄξει αὐτοῖς βασιλέα καὶ ὅτι οὗτος αὐτοῖς καταπαῦσει τὴν στάσιν. Ἔτι δὲ περὶ αὐτῶν τούτων βουλευομένοις ἐλθεῖν τὸν Μίδαν ὁμοῦ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ καὶ ἐπιστῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῆ ἀμάξῃ. Τοὺς δὲ ξυμβalόντας τὸ μαντεῖον τοῦτον ἐκείνον γνῶναι ὄντα, ὄντινα ὁ θεὸς αὐτοῖς ἔφραξεν, ὅτι ἄξει ἡ ἄμαξα· καὶ καταστήσῃ μὲν αὐτοὺς βασιλέα τὸν Μίδαν, Μίδαν δὲ αὐτοῖς τὴν στάσιν καταπαῦσαι, καὶ τὴν ἄμαξαν τοῦ πατρὸς ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀναθεῖναι χαριστήρια τῷ Διὶ τῷ

βασιλεῖ ἐπὶ τοῦ ἀετοῦ τῆ πομπῆ. Πρὸς δὲ δὴ τούτοις καὶ τόδε περὶ τῆς ἀμάξης ἐμυθεύετο, ὅστις λύσειε τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀμάξης τὸν δεσμόν, τοῦτον χρῆναι ἄρξαι τῆς Ἀσίας. Ἦν δὲ ὁ δεσμός ἐκ φλοιοῦ κρανίας καὶ τούτου οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ ἐφαίνετο. Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἀπόρως μὲν εἶχεν ἐξευρεῖν λύσιν τοῦ δεσμοῦ, ἄλντον δὲ περιδεῖν οὐκ ἤθελε, μὴ τινα καὶ τοῦτο ἐς τοὺς πολλοὺς κίνησιν ἐργάσῃται, οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι παίσας τῷ ξίφει διέκοψε τὸν δεσμόν καὶ λελύσθαι ἔφη· Ἀριστόβουλος δὲ λέγει ἐξελόντα τὸν ἔστορα τοῦ ῥυμοῦ, ὃς ἦν τύλος διαβεβλημένος διὰ τοῦ ῥυμοῦ διαμπάξ, ξυνέχων τὸν δεσμόν, ἐξεκλύσαι ἔξω τοῦ ῥυμοῦ τὸν ζυγόν. Ὅπως μὲν δὴ ἐπράχθη τὰ ἀμφὶ τῷ δεσμῷ τούτῳ Ἀλεξάνδρῳ οὐκ ἔχω ἰσχυρίσασθαι. Ἀπηλλάγη δ' οὖν ἀπὸ τῆς ἀμάξης αὐτός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ὡς τοῦ λογίου τοῦ ἐπὶ τῆ λύσει τοῦ δεσμοῦ ξυμβεβηκότος. Καὶ γὰρ καὶ τῆς νικτὸς ἐκείνης βροῦνται τε καὶ σέλας ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσήμηναν· καὶ ἐπὶ τούτοις ἔθνε τῆ ὑστεραία Ἀλέξανδρος τοῖς φήνασι θεοῖς τὰ τε σημεῖα καὶ τοῦ δεσμοῦ τὴν λύσιν.

Ἀρριανός, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις 2.3.1-8

Ἔκδοση: A.G. Ross – G. Wirth, *Alexandri Anabasis* (εκδ. Teubner), 1967.

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο Λεύκιος Φλάβιος Αρριανός γεννήθηκε γύρω στο 95 μ.Χ. στη Νικομήδεια της Βιθυνίας. Καταγόταν από πλούσια αριστοκρατική οικογένεια και ήταν Ρωμαίος πολίτης. Στοιχεία για τον βίο του αντλούμε από το έργο του (απαράμιλλη πηγή αυτοβιογραφικών στοιχείων είναι ο *Κυνηγητικός*), από τον Δίωνα τον Κάσσιο, από τον Φώτιο και άλλους συγγραφείς. Ο Αρριανός σπούδασε κοντά στον στωικό φιλόσοφο Επίκτητο και διέσωσε το έργο του δασκάλου του εκδίδοντας τις σημειώσεις που είχε κρατήσει (*Ἐπικτήτου Διατριβαὶ καὶ Ἐγχειρίδιον*). Εκτός από τις λογοτεχνικές και συγγραφικές ενασχολήσεις, ανέπτυξε πολιτική δραστηριότητα και έφτασε μέχρι το αξίωμα του υπάτου.

Σύμφωνα με επιγραφικές μαρτυρίες, έμεινε στην Καππαδοκία έως το θάνατο του Αδριανού και στη συνέχεια πήγε στην Αθήνα, όπου έλαβε γύρω στο 145/146 τον τίτλο του επώνυμου άρχοντα. Είναι άγνωστη η ακριβής χρονολογία του θανάτου του, όμως από τον Φώτιο και το λεξικό Σούδα πληροφορούμαστε ότι ζούσε έως τη βασιλεία του Μάρκου Αυρηλίου. Το έργο του περιλαμβάνει τον *Κυνηγητικό*, την *Ἰνδική συγγραφή*, τον *Περίπλου του Εὐξείνου Πόντου*, την *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* κ.ά.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Η *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* είναι το εκτενέστερο και ένα από τα πιο σημαντικά σωζόμενα έργα του Αρριανού. Ο συγγραφέας του το αποκαλεί *Ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου συγγραφή* (7.3.1)· για τη σύνθεσή του βασίστηκε σε ιστορικούς του Αλεξάνδρου, όπως ο Πτολεμαῖος Α' ο Λάγος και ο Αριστόβουλος από την Κασσάνδρεια. Το έργο καταλαμβάνει επτά βιβλία και καταγράφει ιστορικά γεγονότα αρχίζοντας από την άνοδο του Αλεξάνδρου στο θρόνο, αφού πρώτα ο συγγραφέας κάνει αναφορά στις πηγές και στις μεθόδους που ακολούθησε. Στο δεύτερο βιβλίο (απ' όπου και το κείμενο της Ενότητας) ο Αρριανός καταγράφει τα γεγονότα στο Γόρδιον, στη μάχη της Ισσοῦ και στην πολιορκία της Τύρου και της Γάζας.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να έρθουν σε επαφή με ένα ιστορικό κείμενο και να αντιληφθούν ότι σε μια ιστορική αφήγηση μπορεί να υπάρχουν και στοιχεία που δεν είναι καθαρώς ιστορικά,

- να θυμηθούν από την ιστορία τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου με αφορμή τη φράση του κειμένου «τούτον χρῆναι ἄρξαι τῆς Ἀσίας»,
- να γνωρίσουν το χαρακτήρα του Μ. Αλεξάνδρου από το απόσπασμα,
- να εντοπίσουν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας όπως οι θυσίες και οι οιωνοί των θεών.

Οδηγίες διδασκαλίας – Διδακτικές επισημάνσεις

- Ζητείται αρχικά από τους μαθητές να εξηγήσουν τη φράση «γόρδιος δεσμός» και να τη χρησιμοποιήσουν στη ν.ε. Στη συνέχεια οι μαθητές συνδέουν τη φράση με το ιστορικό γεγονός και το κείμενο παρουσιάζεται ως η πηγή αυτού του γεγονότος.
- Μετά την πρώτη ανάγνωση του κειμένου, η οποία μπορεί να τονίζει τα σημεία που περιγράφουν την ιστορία για τον γόρδιο δεσμό, τη στιγμή της λύσης και τα θεϊκά σημάδια, οι μαθητές απαντούν με λέξεις του κειμένου σε ερωτήσεις κατανόησης, όπως:
  - Γιατί ο Μέγας Αλέξανδρος θέλησε να δει την άμαξα με το γόρδιο δεσμό;
  - Πώς περιγράφεται ο γόρδιος δεσμός;
  - Ποια ήταν η πρώτη αντίδραση του Μεγάλου Αλεξάνδρου όταν είδε το γόρδιο δεσμό; Πώς τον έκοψε;
  - Τι συνέβη την ίδια νύχτα;
  - Τι φανέρωσαν οι θεοί στον Αλέξανδρο;
- Έμφαση πρέπει να δοθεί και στον βαθύτερο σκοπό του Αλεξάνδρου, που προκύπτει ουσιαστικά μέσα από την επιθυμία του να δει την άμαξα: η κατάκτηση της Ασίας. Από το κείμενο προκύπτει, ακόμη, η θεική εύνοια και η ευσέβεια του Αλεξάνδρου, όπως και βασικά στοιχεία του χαρακτήρα του: τόλμη, ευφυΐα και κριτική ικανότητα.
- Σημαντική είναι και η αναφορά στη σημασία που έδιναν οι αρχαίοι Έλληνες στους χρησμούς και στα θεϊκά σημάδια.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

4. Η αποφασιστικότητα είναι βασικό προσόν ενός ηγέτη και πρέπει να επιδεικνύεται την κατάλληλη στιγμή. Μπορούμε να θυμηθούμε τον Θεμιστοκλή στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, τον Καίσαρα όταν αποφάσισε τη σύγκρουση («ο κύβος ερρίφθη») ή τον Ναπολέοντα που με τα χέρια του τοποθέτησε το στέμμα του αυτοκράτορα στο κεφάλι του χωρίς να περιμένει τον πάπα ή, στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, την αποφασιστικότητα του Ελ. Βενιζέλου, που οδήγησε στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Η κίνηση του Αλεξάνδρου είχε συμβολικό χαρακτήρα και ήταν απόδειξη της θέλησής του να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο. Το ίδιο και η κίνηση του Ναπολέοντα. Αυτά τα περιστατικά είναι αποδείξεις και της βούλησης, της αποφασιστικότητας και της ικανότητάς τους.

Δημιουργική-διαθεματική δραστηριότητα

Θέμα: «Συγκέντρωση μύθων και ιστοριών από την αρχαιότητα έως σήμερα που αναφέρονται σε θεϊκά σημάδια ή εμφανίσεις θεών (επιφάνειες) στην αρχαιότητα ή του Θεού ή αγίων» (λ.χ. από τον αετό του Δία και τις εμφανίσεις των θεών στους ήρωες της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* έως τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, την εμφάνιση του Αγίου Πνεύματος με τη μορφή περιστεράς κατά τη βάπτισμα του Χριστού και το «εν τούτω νίκα»). Επιμέρους θέμα μπορεί να αποτελέσει η επιστημονική άποψη για την εξήγηση κάποιων θαυμάτων καθώς και η αμφισβήτησή τους από πολλούς.

Μαθήματα που εμπλέκονται: Θρησκευτικά, Ιστορία, Αρχαία από μετάφραση και, για την επιστημονική εξήγηση κάποιων θαυμάτων, Φυσική, Βιολογία.

B1. Λεξιλογικός Πίνακας

Ο διδακτικός στόχος είναι ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου των μαθητών με α.ε και ν.ε. παράγωγες και σύνθετες λέξεις του ρ. ζευγνύω (και ζεύγνυμι).

Το ρήμα, το οποίο προσφέρει σημαντικό αριθμό σύνθετων λέξεων στην α.ε., δίνει πλούσιο υλικό για ποικιλία ασκήσεων και στη ν.ε. Με την άσκηση 2 ο μαθητής δημιουργεί ζεύγη λέξεων και ονοματικά σύνολα και εφαρμόζει στην πράξη όσα διδάχθηκε στο Λεξιλογικό Πίνακα.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. ή ζευγνύω: ενέργεια, τὸ ζεύγμα: αποτέλεσμα ενέργειας, τὸ ζεύγος: αποτέλεσμα ενέργειας.
2. 1-η, 2-ε, 3-α, 4-στ, 5-ζ, 6-δ, 7-γ, 8-β.
3. α. ἄζυξ β. διάζευξις, γ. σύζυξ, σύζυγος, δ. σύζευξις, συζυγία.
4. α. ζεύγη, β. ζυγός, γ. ζεύξη, δ. ζευγάρι.

B2. Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η ολοκλήρωση της διδασκαλίας για την παραγωγή ουσιαστικών από ρήματα.

Η Ενότητα αναφέρεται σε ουσιαστικά που δηλώνουν όργανο, μέσο, τόπο.

Η διδασκαλία ξεκινά σχεδιαγραμματικά με έναν πίνακα για καθεμία από τις κατηγορίες των παράγωγων ουσιαστικών. Δίνονται οι παραγωγικές καταλήξεις τους και αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, τα οποία αντλούνται από το κείμενο της Ενότητας ή από τη ν.ε.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. τὸ θέλημα, τὰ κόμιστρα, τὸ φόβητρον, τὸ πλῆκτρον, ὁ λαμπτήρ, τὸ λύτρον, ἡ χύτρα, ἡ χοάνη.
2. τὸ ἐργαστήριον, ἡ ὄρχηστρα, τὸ δικαστήριον, τὸ γυμνάσιον.
3. 1-β, 2-δ, 3-α, 4-ε, 5-γ // α. λέκτρον (= κρεβάτι) τόπος, β. κρατήρ ὄργανο/μέσο, γ. νιπήρ ὄργανο/μέσο, δ. κλειθρον (= κλειδί) ὄργανο/μέσο, ε. γλύφανον (= σμίλη) ὄργανο/μέσο.

Γ. Γραμματική

Ο διδακτικός στόχος είναι η εξοικείωση με την αύξηση στους ιστορικούς χρόνους και η μελέτη της κλίσης της οριστικής παρατατικού του ρ. εἰμί και της οριστικής παρατατικού και αορίστου ε.φ. των φωνηεντόληκτων και των αφωνόληκτων βαρύτονων ρημάτων.

Σχετικά με την αύξηση, είναι απαραίτητος ο συσχετισμός με τη ν.ε., στην οποία η αύξηση, όταν δεν τονίζεται, δε διατηρείται (συμπληρώνω - συμπλήρωσα, αλλά κάνω - έκανα).

Ο διδάσκων μπορεί να εστιάσει και στη διαφορά σημασίας μεταξύ παρατατικού και αορίστου φέροντας παραδείγματα από τη ν.ε. Στα αφωνόληκτα ρήματα μπορούν να αξιοποιηθούν οι γνώσεις των μαθητών σχετικά με το σχηματισμό του μέλλοντα (βλ. Ενότητα 5).

Απαντήσεις στις ασκήσεις

3. σὺ ἥλλαττες, ἐγὼ ἔβλαψα, ἡμεῖς ἐδιδάσκομεν, ὑμεῖς ἐψηφίσατε, οἱ πολῖται ἐκινδύνεον.
4. ἠγόραζες, ἀγοράσεις, ἠγόρασας // διώκει, διώξει, ἐδίωξε // κόπτετε, ἐκόπτετε, ἐκόψατε // παύουσι(ν),

ἔπαυον, παύσουσι(ν) // ἐτρέπομεν, τρέψομεν, ἐτρέψαμεν // γυμνάζεις, γυμνάσεις, ἐγύμνασας // πείθουσι(ν), ἔπειθον, πείσουσι(ν) // ἔπληττε, πλήξει, ἔπληξε // ἀρπάζομεν, ἠρπάζομεν, ἠρπάσαμεν // στρέφετε, στρέψετε, ἐστρέψατε.

5. **α.** ἐκήρυξε, πόλεμον, **β.** μυροφόροι, ἔφερον, **γ.** πολέμοι, ἠθροίζον, **δ.** ἐκέλευσε, στρατιώτας, **ε.** ἐφύλαξας, τῶν νόμων.
6. **α.** ἠθροίσαμεν, **β.** ἔκρουσε, **γ.** ἔκοπτες, **δ.** ἔσωσας, **ε.** ἵππευσε, **στ.** ἐνόμιζον, **ζ.** ἠλίπισατε. Το ὄνομα που σχηματίζεται εἶναι «Ἀσπασία».

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να μεταφέρετε τα ρήματα στον ἄλλο αριθμό διατηρώντας το χρόνο και το πρόσωπο: ἔπειθεσ ..... , κατέκλεψε ..... , ἐφρόντισαν ..... , ἐνομίσατε ..... , ἔξεπλήξαμεν ..... , ἤλεγχεσ ..... , διήγομεν ..... , ἔσπευδε .....
2. Να συμπληρώσετε τις φράσεις με το ρήμα που δίνεται σε παρένθεση στο κατάλληλο πρόσωπο της οριστικής παρατατικού, μέλλοντα και αορίστου:
- α. Φύλακες ..... / ..... / ..... (φυλάττω) τὸν ἐν Δελφοῖς θησαυρόν.
- β. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ..... / ..... / ..... (συγγράφω) τὸν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων πόλεμον.
- γ. Κορίνθιοι ..... / ..... / ..... (θαυμάζω) τὴν τέχνην αὐτοῦ.
- δ. Περικλῆς ..... / ..... / ..... (ἀγορεύω) ἐν τῇ ἀγορᾷ.
- ε. Τῶν ἔργων τὴν ὑπόνοιαν (= τὴν υποθετικὴ εἰκόνα) ἢ ἀλήθεια ..... / ..... / ..... (βλάπτω).

Ενδεικτικὴ βιβλιογραφία

- Bosworth, A.B.**, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander, Commentary on books I-III*, τόμος 1, Oxford Classical Press, Oxford, 1980.
- Του ἰδίου**, *From Arrian to Alexander*, Oxford Classical Press, Oxford, 1988.
- Bury, J.B.**, *Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ιστορικοί*, μτφρ. Φ. Βώρος, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999⁴.
- Chatelet, F.**, *Η γέννηση τῆς Ἱστορίας. Η διαμόρφωση τῆς ιστορικῆς σκέψης στὴν ἀρχαία Ελλάδα*, τόμος 1: μτφρ. Α. Κασίμη, τόμος 2: μτφρ. Δ. Κίκιζας, Σμίλη, Αθήνα.
- Ολύμπιος, Θ.Ι.**, *Αρριανὸς Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* (βιβλία Α-Γ), Παπαδήμας, Αθήνα, 1974².
- Σαρκιάκης, Θ.**, *Αρριανὸς, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις (εἰσαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις)*, τόμοι 2, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Αθήνα, 1998-1999.
- Tonnet, H.**, *Recherches sur Arrien: sa personnalité et ses écrits atticistes*, Hakkert, Amsterdam, 1988.